

B.A.R.

153616

MIRCEA ELIADE

B.A.R.

V

153616

235334 m. 818.

COSMOLOGIE
ȘI ALCHIMIE
BABILONIANĂ

VREMEA

1937

I 453646

MIRCEA ELIADE

COSMOLOGIE
ȘI ALCHIMIE
BABILONIANĂ

VREMEA

1937

Lucrări științifice de acelaș autor :

La vision chrétienne d'Ernesio Buonafuti (București, 1928).

Problematika filozofiei indiene (București, 1929).

Introducere în filozofia Sâmkhya (București, 1930).

Il male e la liberazione nella filosofia Sâmkhya-Yoga (Roma, 1930).

Contribuții la psihologia Yoga (București, 1931).

Cunoștințele botanice în vechea Indie (Cluj, 1931).

Il rituale hindu e la via interiore (Roma, 1932).

Alchimia asiatică (București, 1935).

Elemente pre-ariene în hinduism (București, 1936).

Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne (Paris-București, 1936).

Folclorul ca instrument de cunoaștere (București, 1937).

Le Yoga e la spiritualità indiana (Roma, 1937).

Barabudur, templul simbolic (București, 1937).

SUB TIPAR:

La Mandragore. Essai sur les origines des légendes (Paris-București).

Cosmicăl homology and Yoga (Calcutta).

IN PREGATIRE:

Manole și riturile construcției.

Symbole, Mythe, Culture.

P R E F A Ț Ă

Dacă ar fi apărut în altă țară, sau poate chiar la noi, în alte timpuri, cartea aceasta n'ar fi avut nevoie de atâtea lămuriri preliminare. Rostul ei ar fi fost delă sine înțeles. Noutatea ei ar fi fost înregistrată, controlată și discutată de competenți. Nu de „specialiști”, ci de „competenți”; adică de oameni care se interesează de asemenea încercări de sinteză și-și pot lua truda să controleze argumentele și documentarea. Ar fi fost, firește, mult mai simplu ca lucrarea de față să apară deadreptul într'o limbă străină — așa cum ne propunem s'o facem când ne vor îngădui împrejurările. Dar tipărirea unei cărți științifice depinde foarte puțin de autorul ei. Și până să avem posibilitatea să prezentăm rezultatul cercetărilor noastre de istoria științelor orientale într'o limbă străină — așa cum am făcut cu alte lucrări, de istoria religiunilor și folklor — ne mulțumim să le publicăm în românește, resemnându-ne să comunicăm străinătății numai rezumatele lor (cf. Archeion, Paris 1935, p. 462—464, despre „Alchimia Asiatică”, fasc. I).

Dar nu lipsa „specialiștilor” români în asemenea științe ne silesc să scrim prefața cărții de față. Nu este atât de grav pentru o cultură lipsa unor anu-

miți specialiști. Este însă îngrijorătoare panica mai mult sau mai puțin mărturisită în fața unor lucruri care ies din preocupările impuse de o cultură didactică sau un diletantism iresponsabil. O cultură mică — așa cum este cultura românească — încercând să-și realizeze un destin istoric altul decât culturile mici scandinave, își poate permite luxul de a nu avea specialiști în asiriologie sau indianaistică. Ea nu-și poate permite însă luxul de a se dezinteresa automat de orice scriere românească în care se menționează documente și metode care depășesc istoria balcanică și filologia romanică.

Dezinteresare este, dealtfel, un termen plin de bunăvoință. Lucrurile sunt uneori mult mai grave. Bunăoară, în cazul cercetărilor noastre de istoria științelor orientale, cam tot ce-am publicat până acum a fost considerat drept operă de „erudiție”, când o simplă lectură putea convinge pe un om cu mintea bine organizată că este vorba de cu totul altceva: de o nouă metodă în filozofia culturii. A demonstra — cum am încercat noi în Alchimia asiatică, fascicula I — că alchimia indiană și chineză nu sunt științe empirice, nu sunt pre-chimii, ci tehnici mistice, soferiologice — nu înseamnă a face operă de erudiție, ci de a aplica o metodă oarecum revoluționară în cercetarea culturilor orientale, metodă care se poate dovedi extrem de fertilă în filozofia culturii. Este drept, caracterul „revoluționar” al interpretării noastre ne-a silit să păstrăm un bogat parter de note, tocmai pentru a dovedi până la saturație validitatea afirmațiilor pe care le făceam. A judeca însă o carte după aspectul ei grafic, a crede că un număr strict de note înseamnă „cultură”, iar un număr mai mare de note devin „erudiție”, a trece cu vederea conținutul cărții sau a refuza să judeci validitatea unei anu-

mite afirmații pentru că se referă la realități nefamiliare — atitudinea aceasta ni se pare sterilă și primejdioasă unei culturi. Nu poți cere cititorului nici să te creadă pe cuvânt, nici să te verifice într'un domeniu în care el nu e competent. Ii poți cere însă efortul minim de a lua în considerație argumentarea pe care o aduci, de a urmări, adică, validitatea judecății tale. Nu e nevoie să fii un „specialist” în culturile arctice ca să judeci concluziile unei cărți despre Laponi, căci aceste concluzii sunt derivate dintr'un anumit număr de documente, pe care autorul ți le pune sub ochi, și judecata pe care el o face o poți verifica și singur.

Evident, autorul îți poate cita anumite documente care convin tezei sale și poate trece cu vederea altele, care îl înfirmă. Nu ți se cere, însă, când nu ești competent, să-ți dai părerea asupra problemei generale, ci numai să gândești asupra soluției autorului a cărui carte ai citit-o. Este lesne metoda și stringența de care dă dovadă un autor, chiar dacă acesta scrie asupra unui subiect nefamiliar...

Primele rezultate ale cercetărilor noastre asupra originilor științelor au fost primite nu numai cu neîncredere, dar și cu o anumită ciudă, mai ales în cercurile care discută cu mai multă pasiune destinele culturii românești. Una din obiectiile — mai mult șoptite, decât răspicat mărturisite — care au întâmpinat prima fasciculă din Alchimia Asiatică, a fost lipsa ei de interes pentru cultura românească. O critică similară ni s'a făcut și cu prilejul altor cărți ale noastre. Bunăoară, când a apărut Yoga, Essai sur les origines de la mystique indienne (Paris-București, 1936), ceea ce au remarcat — fără îndoială, înainte de a o fi citit — că-

țiva publiciști naționaliști, a fost inaderența ei la cultura românească. Dacă am fi convinși că un asemenea criteriu de judecată este unanim împărtășit, am fi renunțat să scriem rândurile de față. Am fi așteptat cu liniște trecerea anilor și judecata de mai târziu. Dar nu avem nici un motiv să credem că opiniile șoptite și criticile ambigue care privesc anumite publicații de ale noastre, în special Yoga, reprezintă într'adevăr punctul de vedere al aceloră pentru care problema destinului culturii românești este o nobilă pasiune. Cum le-am putea justifica, altminteri, logica? Pentrucă, ceea ce caracterizează problematica actuală a culturii românești este autohtonă, adică rezistența elementelor etnice împotriva formelor de cultură streină. Cum am arătat în altă parte („Introducerea“ la Scrieri literare, morale și politice de B. P. Hașdeu) asemenea fenomene de rezistență și chiar insurecție a spiritualității autohtone împotriva formelor unificatoare venite din afară, se întâlnesc destul de des în istorie. Chiar în tânăra noastră cultură modernă, formula lui Lucian Blaga — „revolta fondului autohton“ — a fost pusă întâi în circulație, pe la 1860, de către Hașdeu, cu al său studiu Perit-au Dacii?, deși la întrebarea aceasta n'a răspuns definitiv decât Pârvan, șazeci de ani în urmă. Ori, unul din rezultatele precise la care ajungem în Yoga este tocmai această rezistență a fondului autohton, pre-arian, și surparea lentă a formelor spirituale impuse de către năvălitorii indo-europeni.

Cu alte cuvinte, verificăm în cultura indiană ceea ce Hașdeu a încercat să demonstreze, cu privire la istoria și cultura românească, în studiul său Perit-au Dacii? Evident, noi n'am urmărit demonstrarea acestei teze, nici măcar n'am fost conști-

enți de prezența ei în timp ce meditam asupra problemelor mistice indiene. Cu atât mai prețioasă ni se pare, deci, această verificare. Ea dovedește, în orice caz, organica apartenență a autorului la momentul spiritual românesc contemporan. Pentru că, inutil să adăogăm, nu materialul cu care este ilustrată o teorie ne indică structura ei intimă — ci metoda, orientarea spirituală de care dă dovadă autorul. Durkheim a clădit o teorie specifică spiritualității franceze din secolul XX, pe documente australiene. Și, pentru a ne înălța pe un nivel într'adevăr european, fazele culturii germane și engleze sunt caracterizate prin felul în care asimilează, judecă sau respinge cultura greco-latină și spiritualitatea judaică a Vechiului Testament. Un fenomen atât de germanic, ca reșorma lui Luther, se precizează în istorie totmai printr'o nouă interpretare a Testamentului iudaic; așa dar, plecând dela un mesagiu și dela o tradiție nu numai extra-germanică, dar și extra-europeană.

Faptul că nimeni, după câte știm, n'a remarcat „actualitatea” cărții noastre Yoga, integrarea ei în momentul spiritual românesc de astăzi — ni se pare îngrijorător. Ne este teamă că destinele culturii românești sunt judecate de prea mulți conformiști, și de prea puțini cătători și organizatori de cultură. Și dacă am deschis o atât de lungă paranteză, privind o carte mai veche a noastră, am făcut-o pentru exemplul precis pe care ni-l pune la îndemână, în dezbaterea problemei care ne interesează. Conformismul sau non-conformismul unui om nu se poate verifica în fața unor realități familiare, asupra cărora s'au emis de mult opinii și judecăți — ci cu prilejul unei forme noi de sensibilitate și gândire. Numai cel care știe să pătrundă semnificația unui fenomen trecând din-

colo de aspecte și de automatisme, lucrează efectiv la creșterea unei culturi. Toți ceilalți, massa compactă a conformiștilor, în orice tabără ideologică s'ar afla, nu fac decât să prelungească tirania formelor moarte...

Intr'adevăr, confuziile pe care le creiază conformiștii în cultura românească pot fi, în momentul de față, mai grave ca altădată. Astăzi, când istorismul este depășit, și în cultura europeană începe să-și recapete prestigiul formele de sensibilitate pre-alfabetică, și să se înțeleagă așa cum trebuie gândirea simbolică — cultura românească poate să-și valorifice zone rămase până acum inerte și obscure. Ni se pare, deaceia, deadreptul îngrijorător faptul că nu acordăm importanța cuvenită tocmai acelor științe care ne așează pe picior de egalitate cu marile culturi europene. Poporul român, care nu a avut un Ev Mediu glorios (în sens occidental), și nici Renaștere, și deci n'a participat la istoria și la creierea culturii europene — are o preistorie și o protoistorie de egală valoare cu a oricărei nații europene importante, și are un folklor incontestabil superior tuturor. Astăzi, știința românească întâlnește privilegiul unic de a valorifica spiritualitatea și istoria secretă a neamului nostru. Pentru că, după cum spuneam, istorismul a apus pretutindeni. Se pune preț pe preistorie și extra-istorie; sunt cercetate și promovate formele colective ale vieții, simbolurile, tradițiile orale, etc. Ori, în acest domeniu, poporul nostru este bogat.

Conformiștii, însă, nu simt noua orientare spirituală. Nu înțeleg că, în câteva zeci de ani, o monografie istorică va fi mult mai puțin interesantă decât o pagină de exegeză simbolică sau interpretare folkloristică.

Cartea de față reia, în capitolul ultim, problema originii și funcțiunii alchimiei, pe care am dezbătut-o în Alchimia Asiatică. Pe de altă parte, se deschid aici mai multe probleme, care nu-și pot găsi, firește, un răspuns indestulător într'o sută de pagini. Cartea a fost gândită și scrisă ca un capitol preliminar dintr'o operă mai întinsă, privind evoluția mentală a omenirii. Două lucrări de apropiată apariție — La Mandragore și Legenda Meșterului Manole — vor contribui, nădăjdum la lămurirea acestor probleme, pe care le vom dezbate pe larg într'o carte de mari proporții: Symbole, Mythe, Culture. De pe acum, însă, cetitorul atent poate întrevădea noutatea metodei noastre și revoluția pe care e chemată s'o introducă ea în înțelegerea evoluției mentale omenești. S'a observat, desigur, că marile descoperiri — metalurgia, agricultura, calendarul, „legea”, etc. — au modificat simțitor condiția umană. Nu s'a înțeles, însă, dinamica intimă a acestei modificări și implicațiile sale cosmice. Într'adevăr, prin fiecare nouă descoperire fundamentală, omul nu-și lărgește numai sfera cunoașterii empirice și-și reîmprospătează mijloacele de traiu — ci descoperă un nou nivel cosmic, experimentează un alt ordin al realității. Nu descoperirea metalelor, ca atare, este faptul care a provocat saltul mental — ci „prezența” metalelor, prin care omul descoperă un alt nivel cosmic, adică ia contact cu realități necunoscute sau rămase ne semnificative până atunci. Cu alte cuvinte, metalurgia — ca și agricultura, etc. — provoacă sinteze mentale care modifică radical condiția umană, modificându-i imaginea sa despre Cosmos. Sintezele acestea mentale, depășite sau adulterate de descoperirile ulterioare, sunt adevărații factori ai evoluției psihice și spiri-

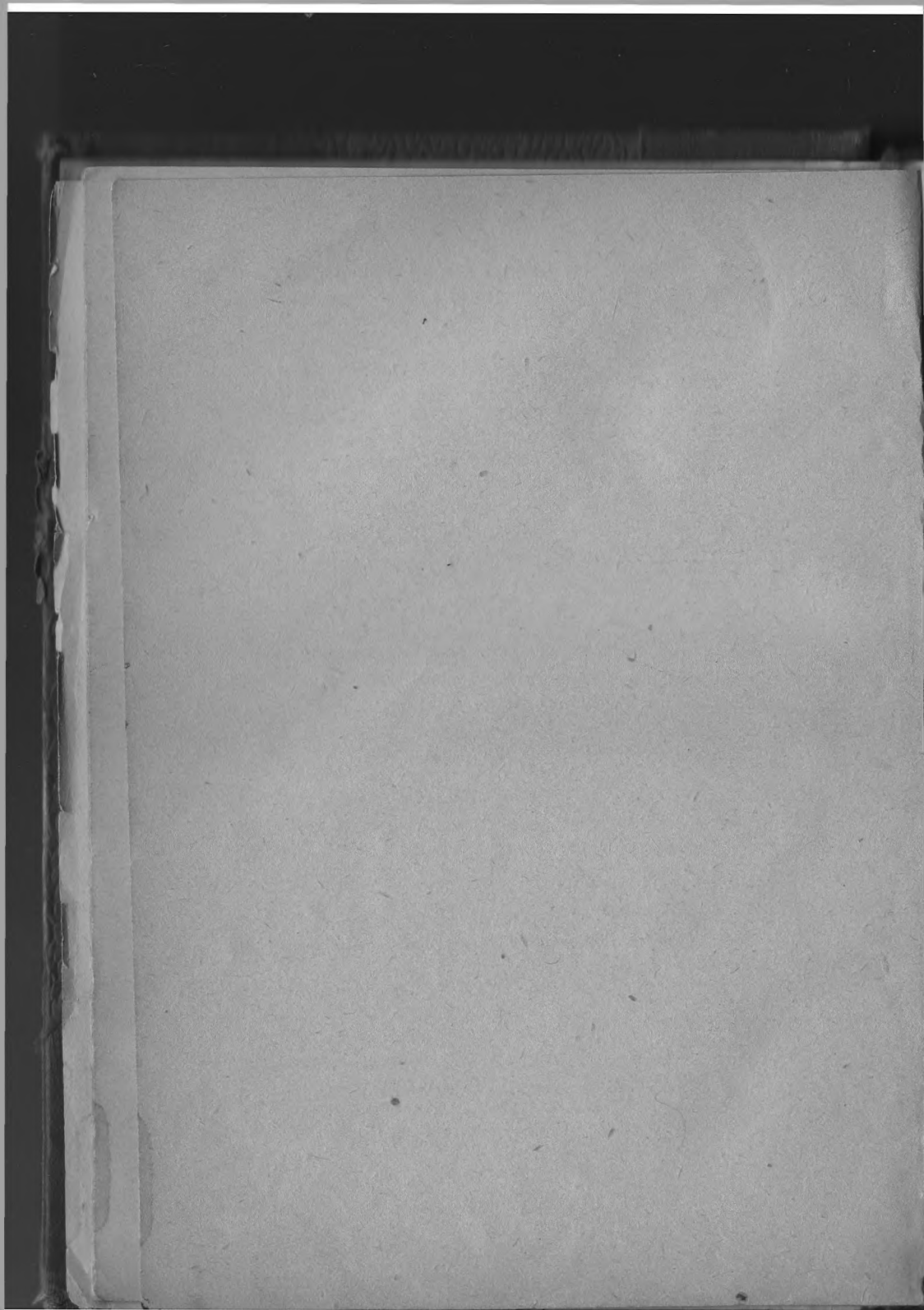
tuale omenești. Și lucrul e cu atât mai importat de subliniat cu cât știința modernă a neglijat cu desăvârșire semnificația cosmologică și valoarea de experiență a acestor descoperiri. Nu e vorba numai de un nou instrument în lupta pentru existență (metalul, agricultura, etc.) — ci de revelația unui alt Cosmos, ale cărui niveluri și ritmuri erau până atunci inaccesibile omului. „Revelația” aceasta trebuie înțeleasă în sensul etimologic al cuvântului. Omului i se „deschide” un nou nivel cosmic, în care el pătrunde în mod concret, experimental. Prin „prezența” metalelor alături de om, hunăoară, omul descoperă mijlocul magic de a stabili corespondențe cu „cerurile metalice” sau cu „matricea pământului”, în care au „crescut” minereurile. Simpla intervenție a metalului în experiența umană îi modifică radical structura modificându-i întreaga sa sinteză mentală privitoare la Cosmos.

Am revenit de câteva ori în cartea de față asupra acestei metode pe care, după știința noastră, n'a mai folosit-o nimeni. Rezultatele ei se prevăd de pe acum incalculabile. Trebuie să precizăm însă că cele scrise mai sus nu sunt decât noțiuni fugare asupra instrumentelor de lucru pe care încercăm să le aplicăm în cercetarea originilor culturilor și științelor. În cartea de față, ca și în alte lucrări publicate sau de apropiată apariție, am întâlnit neconținut eterna pasiune a sufletului omenească: uniificarea Realului despăcat prin Creație. Nădăduim că am izbutit să aruncăm o lumină mai clară asupra acestui gest spiritual atât de obscur, care precede orice simbol, orice mit, orice cultură. Dacă am stăruit prea mult pe alocuri asupra unor concepții sau simboluri care nu par, la prima vedere, într-o organică legătură cu su-

biectul nostru — am făcut-o tocmai pentru a introduce pe cetitor în adevăratul climat spiritual care a dat naștere atât cosmologiilor asiatice cât și alchimiei orientale.

Este o bucurie pentru noi că putem mulțumi și aici profesorului Nae Ionescu, care ne-a urmărit întotdeauna cercetările cu viu interes și nu s'a intimidat de non-conformismul lor. Deasemenea, trebuie să mulțumim prietenilor ~~Vladimir~~ ~~Donescu~~ și Constantin Donescu, prin înțelegerea cărora a putut apărea cartea de față. Amintim încăodată cetitorilor că, din lipsa semnelor diacritice, ortografia numerelor orientale este aproximativă.

MIRCEA ELIADE

I

Cosmos și Magie

METODE.

Istoricii științei, când au încercat să ordoneze și să evalueze documentele babiloniene și asiriene referitoare la „științele naturei” — au făcut aceiași greșală de metodă de care ne-am ocupat în prima fascicolă a *Alchimiei Asiaticе*. Și anume, ei au căutat să pună în cât mai mare lumină frânturile de „adevăr științific” care ne întâmpină pe ici pe colo în textele asirio-babiloniene — acordând acestor sporadice observații empirice, acestor tehnici metalurgice sau ceramice, o importanță pe care ele n'au avut-o niciodată în cadrele civilizației mesopotamiene. Este drept că acei dintre istoricii științei care s'au ocupat de textele asiro-babiloniene au menționat totdeauna și concepțiile magico-religioase care se află înapoia tehnicilor empirice și a unor „adevăruri științifice”.

Cei mai mulți dintre acești cercetători, însă, au ținut să sublinieze că asemenea concepții magico-religioase aparțin unei faze înapoiate din evoluția mentală a omenirii, că ele sunt rămășițe dintr'un corp monstruos de superstiții, pe care aurora științei grecești îl va alunga pentru totdeauna din gândirea mediteraniană. Se întâmplă astfel o răsturnare a „punctului de vedere” prin care trebuie judecate aceste documente mesopotamiene, similară aceleia pe care am întâlnit-o ocupându-ne de literatura alchimică chineză și indiană. Accentul căzând pe „adevărul științific”, pe „observația exactă” și „experimentul riguros” — numai acele texte care dovedesc asemenea calități se bucură de atenția istoricului științei; sau, în orice caz, numai ele trec pe primul plan. Dar această înțelegere a „științei naturei” este o cucerire recentă a spiritului omenesc. Ea nu este nici absolută, nici universală. Voim să spunem că au existat și altfel de „științe ale naturei” care nu s'au întemeiat pe criteriul cantității și al măsurătorii. În cadrul multor culturi istorice s'a elaborat o „știință a naturii” care nu are decât incidentale înțâlniri cu conceptele științei europene.

Dacă pornim dela premiza că întregul corp de valori acordate naturii de către culturile extra-europene sunt „superstiții”, și ne interesăm cu precădere de acele fragmente care coincid întâmplător cu seria adevărilor noastre științifice,

(adică, justificate experimental) — facem o gravă greșală de optică istorică. Intocmai după cum un istoric al plasticeii, uitând că perspectiva este o descoperire a Renașterii, s'ar apuca să cerceteze și să *evalui*eze pictura medievală sau asiatică prin acest criteriu al perspectivei, apreciind deci o lucrare fără nici o valoare artistică în care se presimte perspectiva, și ignorând lucrări excepționale pe motivul că au o viziune falsă a spațiului. O asemenea greșală de metodă s'a făcut de altfel, după cum am arătat în *Alchimia Asiatică*, (fascicula I, București 1935) în domeniul alchimiei indiene și chineze. Pentru că anumite texte tardive dovedeau virtuți „științifice” — adică, menționau experiențe precise și un perfect spirit de observație — ele au fost considerate ca o glorie a Indiei sau Chinei. De fapt, asemenea documente dovedeau cel mult că funcțiunea fundamentală primordială, a alchimiei — știință cosmologică și soteriologică — începuse a se altera, devenind pe nesimțite o știință empirică, de laborator. Una din concluziile cele mai semnificative ale cercetării noastre este, de altfel, tocmai această *descompunere* a vechilor „științe ale naturii” — care erau, în acelaș timp, tehnici soteriologice și științe cosmologice — și transformarea lor în tehnici empirice. Când *sensul tradițional* al unei științe sau tehnici se pierde, omul dă altă întrebuințare și alte valori *materialului* acestei științe.

Există o lege a *conservării materialului* care nu e decât corolarul legii *degradării sensului*, înțelegând prin aceasta orice alterare, orice *pierdere* sau *uitare a unei semnificații originare*. Legea aceasta, care se verifică mai ales în folklor — unde anumite gesturi și formule orale se conservă și după ce funcțiunea lor primordială și înțelesul originar s'au pierdut — va forma obiectul unui studiu special, în care ne vom strădui să demonstrăm *legea descompunerii fantasticului*. Vom încerca să dovedim că istoria vieții mentale a omenirii departe de a însemna o neconținută evoluție, e străbătută și de un ritm al degradării și al morții intuițiilor fundamentale; și că această descompunere lentă a unor sinteze mentale întru nimic inferioare sintezelor care au urmat, poate fi reconstituită în etapele ei mai importante.

Considerațiile de mai sus nu sunt fără directă legătură cu subiectul nostru. Punând la îndoială validitatea metodei folosită de istoricii științei în cercetarea documentelor asiatice — noi nu înfirmăm dreptul acestor istorici de a se ocupa de asemenea documente. Le cerem, însă, să caute un criteriu obiectiv în cercetarea lor. După cum pictura universală nu poate fi judecată prin legile picturii moderne (care implică perspectiva), tot așa „științele naturii” nu pot fi judecate prin legile științei europene. A continua pe o astfel de cale, înseamnă a accepta riscurile unui criteriu

subiectiv; căci ce este altceva criteriul pe care îl aplică istoricii științei în judecarea documentelor extra-europene, decât proiectarea unui fel de a vedea lumea (cantitativ, măsurabil) drept lege universală? Este drept că ideea de „lege științifică” este un bun câștigat și că istoria eforturilor moderne către cunoașterea științifică trebuie scrisă pe temeiul acestei idei. Dar nu putem aplica aceeași măsură și în alte culturi, unde preocuparea de cunoaștere științifică a fost minimă, sau, în orice caz, ea a apărut *după* ce vechile concepții cosmologice și magice se degradaseră. Ca să luăm o pildă chiar din zona pe care ne propunem s'o străbatem în paginile ce urmează — este cu desăvârșire neștiințific să considerăm anumite „descoperiri” empirice babiloniene ca o dovadă de inteligența acestui popor, și să aruncăm restul concepțiilor lor asupra naturii în grămada disprețuită a „superstițiilor” sau „absurdităților magice”. O asemenea evaluare a materialului este, în orice caz, lipsită de obiectivitate. Ori, pentru a înțelege spiritul unor culturi atât de diverse de a noastră, ni se cer în primul rând criterii obiective de cercetare și evaluare.

Ni se poate răspunde că istoricul științei nu e dator să țină seama decât de acele documente în care se întrezărește sau chiar se realizează fragmentar aurora științei grecești, adică fundamentul cunoașterii științifice. O asemenea observație,

dacă ar fi întemeiată, ar infirma chiar validitatea disciplinei istoriei științei în domeniile extra-europene. Intocmai după cum n'ar avea nici o valoare obiectivă o istorie a științei europene — scrisă de un asiatic — în care nu s'ar ține seama decât de acei savanți care dovedesc în același timp și o serioasă viață ascetică și morală, fundamentul *sine qua non* al adevăratei cunoașteri, din punctul de vedere oriental. Din nefericire, întâmpinarea de mai sus nu e justificată. Pentrucă în culturile extra-europene pot fi descifrate destule „științe ale naturii” care, deși fundamental deosebite de concepțiile noastre moderne, au totuși legile lor de creștere, criteriile lor de validitate, etc. Istoricul științei trebuie să le cerceteze și să le înțeleagă — bineînțeles, cu alte criterii decât cele de astăzi — tot așa după cum istoricul artelor cercetează și înțelege operele artistice create în afară de legile sculpturii grecești sau ale perspectivei Renașterii.

Cosmologie COSMOLOGIE.

Ocupându-ne de „științele naturii” așa cum au fost elaborate de către vechile culturi mesopotamiene, riscăm să nu înțelegem nimic dacă nu avem pururea prezentă în minte concepția lor despre Lume, cosmologia lor.

Inutil să adăogăm că această cosmologie — deși extrem de precisă și de coerentă — nu este

exprimată numai prin *texte* sau prin numere. Documentele culturilor mesopotamiene, ca și ale altor culturi arhaice, sunt numai întâmplător exprimate alfabetic. Cele mai multe, și cele mai semnificative, sunt formulate prin simbol, arhitectonică, cosmografie, etc. Am greși însă dacă n'am acorda acestor documente aceeași importanță pe care suntem înclinați s'o dăm documentelor alfabetice. Ele exprimă tot atât de clar — și, uneori, mai *concret* — concepția unei anumite culturi despre lume și legile ei.

În Mesopotamia, poate mai mult ca în altă cultură arhaică, concepția fundamentală poate fi astfel definită: *omologia totală între Cer și Lume*. Asta înseamnă nu numai că tot ce există pe pământ există într'un anumit fel și în Cer — dar că fiecărui lucru de pe pământ îi corespunde cu precizie un lucru *identice* în Cer, după al cărui model ideal s'a realizat. Țările, fluviile, orașele, templele — acestea din urmă fiind, după cum vom vedea, imaginea însăși a Cosmosului — toate există *real* în anumite niveluri cosmice. Bunăoară, planul orașului Ninive a fost desemnat, în timpurile arhaice, după *scrierea* cerească; adică, după semnele „grafice” pe care le făceau stelele pe bolta cerului ¹⁾. Fluviul Tigru se afla în steaua Anunîț. Euphratul, în steaua rîndunicii; orașul Sippar,

1) Bruno Meißner, **Babylonien und Assyrien**, vol. (Heidelberg, 1925) p. 110.

în constelația Cancerului; orașul Nippur în Carul Mare ²⁾). Ele existau *real* în aceste niveluri siderale — pe pământ aflându-se numai *imaginea* lor, palidă și imperfectă.

Geografia babiloniană a fost la început o „geografie mistică”, harta lumii, așa cum și-o închipuiau babilonienii, fiind doar o imagine a hărții lumilor cerești. Ea nu era rodul observațiilor și al măsurătorilor — ci reproducerea, în termeni de geografie terestră a hărții ținuturilor cerești și a Paradisului. În „harta lumii” publicată de Thompson ³⁾, Babilon se află așezat la centru, în mijlocul unui vast teritoriu în formă de cerc. De jur împrejurul acestei lumi circulare — în care se cuprind toate regiunile și popoarele cunoscute Babilonienilor — curge Fluviul Amar, Nâr-Marratum. Este întocmai imaginea pe care Sumerienii și-o făceau despre Paradis. Imagine care se regăsește și în tradiția biblică a Raiului (*Facerea*, II, 10): „Un fluviu ieșea din Raiu ca să ude grădina, și apoi se despărțea în patru ape” ⁴⁾. Fluviul

✓ 2) Referințele la textele asiro-babiloniene, în Charles Jean, **Le milieu Biblique avant Jésus-Christ**, vol. III (Paris, 1936) p. 367.

3) **Cuneiform Texts in the British Museum**, XXII, 48, citat de S. Langdom, **Le Poème sumérien du Paradis** (Paris 1919), p. 12—13.

4) Comentariul cel mai erudit al tradițiilor biblice în legătură cu Eden, din câte s'au scris în ultimul timp, în Giuseppe Ricciotti, **La Cosmologia della**

care străbate și înconjoară paradisul sumero-babilonian are și el „patru guri”; dealtfel, expresia „la gurile fluviului” înseamnă, în cultura mesopotamiană, locul pe unde se intră în paradis, pragul pe care-l trec numai nemuritorii și eroii ⁵⁾. O apă suprafirească înconjoară Paradisul, întocmai după cum un fluviu înconjoară pământul: aceasta este o tradiție universală a culturilor semitice. Uneori e vorba de un fluviu, alteori de un ocean. Iar credința aceasta într'un ocean ceresc și un ocean care înconjoară pământul — se regăsește la un foarte mare număr de neamuri ⁶⁾.

Există un Ierusalim ceresc, creat de Dumnezeu înainte ca cetatea Ierusalimului să fie zidită de mâna omului. La acest Ierusalim ceresc se referă profetul, în cartea lui Baruch, II, 42, 2—7:

Bibbia e la sua trasmissione fino a Dante (Brescia, 1932), p. 73 și urm.

5) W. F. Albright, **The Mouth of the Rivers** („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures”, vol. 35, 1919, p. 161—195), în special p. 188 sq. Egiptenii de asemenea credeau că apa cerească — și deci și cea de pe pământ — se împarte în patru fluvii, **Vishnu Purana**, păstrează o tradiție indiană similară, destul de veche; Gangele izvorăște din muntele Meru (munte cosmic) și se împarte în patru fluvii, ca să poată uda întreg pământul.

6) A. J. Wensinek, **The Ocean in the literature of the Western Semites** (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, Amsterdam 1919), în special p. 15 sq.

„Crezi tu că asta e cetatea despre care am spus: *In palma mâinilor mele te-am zidit?* Clădirea care stă acum în mijlocul vostru nu este cea revelată în Mine, cea care a fost gata încă din vremea când m'am hotărît să fac Raiul, și pe care i-am arătat-o lui Adam înainte de a păcătui...”⁷⁾ Vom vedea îndată că valoarea mistică a unui oraș ca Ierusalim nu stă numai în faptul că e imaginea unui oraș ceresc — ci pentru că este considerat *centrul Lumii*.

Ierusalimul ceresc a incendiat imaginația tuturor profeților evrei; Tobia, XIII, 16, Isaia, LIV, 11, sq, Ezekiel, LX, etc. Ca să-i arate cetatea Ierusalimului, Dumnezeu răpește într'o viziune extatică pe Ezekiel, și-l ridică pe un munte foarte înalt (Ezek. LX, 2 sq.) Într'un alt pasagiu (LXVII, 1 și urm.), Ezekiel vede cum apele izvorăsc de sub Templu, străbat multe ținuturi și se varsă în mare; și „unde ajung aceste ape, duc sănătate și bogăție”, și totul va trăi, pe unde trece torentul acesta”. Nu e greu de recunoscut în aceste ape ale Templului străvechea tradiție a „Apei Vieții”, de origină mesopotamiană, și pe care o vom mai întâlni în cercetarea de față. Și Oracolele Sibiline păstrează amintirea noului Ierusalim, în mijlocul căruia strălucește „un templu cu un turn uriaș care atinge norii și e văzut de

7) Charles, **Apocrypha and Pseudo-epigrammate**, vol. II, p. 482, notă.

toți" ⁸⁾. Dar cea mai frumoasă descriere a Ierusalimului ceresc se găsește în Apocalips (XXI, 2 sq.): „Și am văzut cetatea sfântă, noul Ierusalim, pogorându-se din cer dela Dumnezeu, gătită, ca o mireasă împodobită pentru mirele ei... (2). Și m'a dus pe mine (îngerul), cu duhul, într'un munte mare și înalt și mi-a arătat cetatea cea sfântă, Ierusalimul, pogorându-se din cer, dela Dumnezeu (10)... Și avea zid mare și înalt și avea douăsprezece porți, iar la porți doisprezece îngeri și nume scrise deasupra, care sânt numele celor douăsprezece seminții, ale fiilor lui Israel (12)... Și zidăria zidului ei este de iaspis, iar cetatea este de aur curat, ca sticla cea curată (18). Temeliile cetății sânt împodobite cu tot felul de pietre scumpe: întâia piatră de temelie este de iaspis, a doua de safir, a treia de calcedoniu, a patra de smaragd, a cincea de sardonix, a șasea de cornalină, a șaptea de hrisolit, a opta de beril, a noua de topaz, a zecea de hrisopras, a unsprezecea de iachint, a douăsprezecea de ametistă (19—20). Iar cele douăsprezece porți sânt douăsprezece mărgăritare; fiecare din porți este dintr'un mărgăritar. Și căile cetății sânt de aur curat, și străvezii ca sticla (21)... Și cetatea nu are trebuință de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci mă-

8) Charles, *Apocrypha*, vol. II, p. 405; Alberio Pinchenle, *Gli Oracoli Sibillini giudaici* (Roma, 1922), p. 95—96.

rirea lui Dumnezeu a luminat-o și făclia ei este Mielul (23)... Mi-a arătat, apoi, râul și apa vieții, limpede cum e cleștarul și care izvorăște din tronul lui Dumnezeu și al Mielului (XXII, 1)"...

Vom avea prilejul, în capitolul următor, să cercetăm sensul simbolic al pietrelor prețioase care alcătuiesc zidurile Ierusalimului ceresc. Deocamdată să observăm că acest model ceresc al cetății Ierusalim seamănă foarte mult cu prototipul, tot ceresc, al Babilonului ⁹⁾. Un text babilonian tradus de Meissner ¹⁰⁾ precizează că „Steaua bucată de câmp este Babilon”. Steaua aceasta era situată în constelația Berbecului (Aries) care, se știe, „conduce” sau „domină” zodiacul — întocmai după cum Babilonul „conduce” lumea, fiind centrul cosmosului. Burkitt a dovedit că atunci când Persia a luat, politicește, locul Babiloniei — Persia a fost așezată în constelația Aries. A fost investită, așa dar, cu toate virtuțile imperiale; a fost „consacrată”. Sensul acestei investituri se va lămuri mai neted în paginile ce urmează.

TEMPLUL

Omologia Cer-Lume este implicată în orice construcție babiloniană. Simbolismul atât de bogat al templelor (ziquurat) nu poate fi înțeles decât

9) Hugo Gressmann, **The tower of Babel** (Jewish Institute of Religion, New-York 1928), p. 62 sq.

10) **Babylonien und Assyrien**, vol. II, p. 410.

pornind dela o „teorie cosmică”. Intr’adevăr ziqqurat-ul era zidit ca o Lume: etajele simbolizau diviziunile Universului. lumea subterană, pământul, firmamentul ¹¹). Ziqqurat-ul este de fapt Lumea, întrucât el simbolizează muntele Cosmic. Iar muntele Cosmic — vom vedea îndată — nu este decât o perfectă *imago mundi*. Cercetările lui Dombart au dovedit definitiv că ziqqurat erau „Künstliche Berge” ¹²), având ca model material muntele sacru ¹³). Numeroase scene pictografice chaldeene reprezintă pe Zeu înălțându-se între doi munți ¹⁴), ca un adevărat zeu al soarelui. Muntele sacru este adevăratul tron, căci acolo domnește zeul, stăpânul și creatorul Universului. „Tron”, „templu”, „munte cosmic”, nu sunt decât formule sinonimice ale aceluiaș simbolism al Centrului, pe care le vom întâlni neconținut în cosmologia și arhitectura mesopotamiană.

Chiar numele templelor și turnurilor sacre din Nippur revelează identitatea dintre muntele cosmic și sanctuar: „Muntele Casă”, „Casa Muntelui tuturor țărilor”, „Muntele Furtunilor”, „Casa

11) L. Woolley, **Les Sumériens** (trad. franceză, Paris 1930) p. 147—148.

12) Theodor Dombart, **Der Sakralturm**, I Teil: Ziqqurat (München, 1920) p. 29.

13) *Ibid.* p. 22; Th. Dombart, **Der babylonische Turm** (Leipzig, 1930) p. 5.

14) Dombart, **Der Sakralturm**, p. 23, 27.

Hotărârilor" (oracolele), „Casa Mormântului”, „Legătura între Cer și Pământ”, etc. ¹⁵). Termenul sumerian pentru ziqqurat este U—Nir (munte), pe care Jastrow îl interpretează ca: „vizibil de foarte departe” ¹⁶). Analiza numelor pe care mesopotamienii le dadeau orașelor de frunte revelează hotărât funcția simbolică a orașului. Larsa era numită, între altele, „Casa legăturii între Cer și Pământ”. Babilon avea foarte multe nume, printre care: „Casa temeliei Cerului și Pământului”, „Legătura între Cer și Pământ”, „Casa Muntelui Strălucitor”, „Casa Scepturului Vieții” ¹⁷). Pretutindeni, simbolul *centrului*.

Templul, așa dar, participa la un altfel de „spațiu”: spațiul consacrat, singurul pe care culturile arhaice îl considerau „real”. Intocmai după cum timpul real nu era decât „anul liturgic”, adică timpul consacrat, alcătuit din „sărbători”, care se desfășurau înăuntrul sau în jurul templului. Aici, în templu, în „centrul” Universului, se afla tronul zeului. Un cilindru din timpul regelui Gudea ne spune că „iatacul (zeului) pe care el (regele) l-a zidit, era (asemenea) muntelui cosmic” ¹⁸). Mo-

15) Dombart, op. cit. p. 34.

16) Morris Jastrow, **Sumerian and Akkadian Views of Beginnings** („Journal of the American Oriental Society, 1917, vol. 36, p. 274—299), p. 289.

17) Dombart, **Der Sakralturm**, p. 35.

18) Albright, **The Mouth of the Rivers**, p. 173.

numentele mexicane, Teocalli, erau și tronurile zeilor. Funcția lor sacră și simbolică corespundea rolului pe care îl aveau turnurile Ha și Ta în China, și *stupa* în India ¹⁹). În ceiace privește simbolismul unui templu indian, am cercetat această problemă, folosindu-mă de rezultatele la care a ajuns Paul Mus, în studiul: *Barabudur, templul simbolic*. Reichel a arătat că importanța pe care o avea la pre-helenici și Greci muntele, stânca, piatra, se explică prin idei similare ²⁰). Același „sistem” explică — după cum vom vedea, mai pe îndelete, în paginile ce urmează — și *beth-el* din Cartea Facerii (28, 12), și tronul lui Solomon (I Regi, 10, 18 și urm.), și devoția pre-islamică față de piatra sacră, Ka'aba. Chiar în religii relativ recente, ca mithraismul, sanctuarul era, la origină, cu desăvârșire închis în munte ²¹).

Vom avea necontenit prilejul să verificăm polivalența simbolurilor care stau la baza culturilor arhaice. Dealtfel, ceiace caracterizează simbolul și-l deosebete de celelalte forme de cunoaștere, este tocmai această coexistență a sensurilor. Structura sintetică a gândirii „primitive” își găsește un

19) Dombart, op. cit., p. 15.

20) Vezi și Eisler, *Weltenmantel und Himmelszell* (München 1910), vol. II, p. 582.

21) Franz Cumont, *Textes et Monuments Figurés relatifs aux Mystères de Mithra* (Bruxelles, 1896—1899), vol. I, p. 57.

excelent instrument de exprimare în simbol, care unifică niveluri felurite de realitate cosmică, fără ca, prin aceasta, să le „neutralizeze”. Polivalența simbolului face posibilă coexistența sensurilor și, în același timp, păstrează „diversul”, „eterogenul”, așa cum va încerca să dovedească lucrarea de față. Reîntorcându-ne la exemplul nostru, muntele are, în culturile mesopotamiene, și înțelesul de „pragul Tărâmului celalt”. Pe acolo, prin munte, trec sufletele în lumea morților. Expresia obișnuită, în limba asiriană, pentru verbul „a muri” este: „a se agăța de munți”. Deasemenea, în limba egipteană, *myny*, „a agăța”, este un eufemism pentru „a muri”²²). Soarele apune între munți, și tot pe-acolo trebuie să fie drumul mortului către lumea cealaltă. Dar alături de această valență funerară, simbolul muntelui are și un sens metafizic, cu mult mai important. Muntele este, am văzut, centrul lumii, și deaceia, după moarte, sufletul este atras firesc către acest „centru”. Să ne amintim că pentru culturile tradiționale *real* era numai ceiace era *sacru*; spațiul consacrat (templu, oraș, etc.) era singurul „real”, deoarece Universul întreg se concentra acolo. Singurul *timp real* era timpul liturgic, consacrat — și omul participa la acest timp absolut (formulă obscură a eternității) numai luând parte la sărbători sau

22) H. Zimmern, *Zum babylonischen Neujahrsfest*, II (Leipzig, 1918) p. 5, nota 2.

fiind prezent în rituale. Atras, cât timp era în viață, către „centru”, este foarte firesc ca, după moarte, omul să asculte aceleași chemări către absolut, către *real*, și să se „apropie de munți.” Intrucât moartea este o trecere dincolo, într-o zonă mai „reală” decât nivelurile profane ale acestei lumi — iar muntele simbolizând centrul, adică realitatea absolută — formula „apropierea de munți” își capătă și o justificare metafizică.

ORAȘ SACRU — CENTRUL LUMII

Ziqqurat-ul înfățișează cosmosul. Vârful lui este „centrul” suprem, asimilat mai târziu cu Po-lul. Regele, urcând etajele unui ziqqurat, ajunge în centrul Universului, identificându-se astfel cu Zeul care locuiește la Pol²³). Orașul sacru, care cuprinde templul între zidurile sale crenelate, devine și el un centru, vârful muntelui cosmic (adică, de fapt, al Lumii). Locuitorii săi sunt identificați, magic, cu stăpânii divini ai „centrului”, cu zeii. Astfel se întâmplă în anumite orașe indiene²⁴) și foarte multe cetăți orientale²⁵).

Toate limbile au păstrat expresia populară a

23) Paul Mus, *Barabudur. Esquisse d'une histoire du Bouddhisme fondée sur la critique archéologique des textes* (Paris 1935), vol. I, p. 238, etc.

24) Mus, *Barabudur*, p. 352.

25) A. Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur* (ed. II, Berlin 1929), p. 113, 142, etc.

centrului: „buricul pământului“. În anumite tradiții semite, asta nu înseamnă numai că acolo este adevăratul centru al lumii, ci și că de acolo a început creația lumii. „Cel prea Sfânt a creiat Lumea ca un embrion. Intocmai după cum embrionul crește dela buric în afară, tot așa Dumnezeu a început să creieze Lumea dela buric și de acolo s'a răspândit în toate direcțiile“²⁶⁾. Iar „buricul pământului“, pentru Evrei, este Ierusalimul și, în general, țara sfântă. Deaceia, *Yoma* afirmă: „Lumea a fost creiată începând dela Sion“²⁷⁾. Palestina fiind centrul creației, buricul pământului, se află în vârful muntelui cosmic. Într'adevăr, după un text rabinic: „țara lui Israel n'a fost înecatâ de potop“²⁸⁾. Tradițiile islamice au păstrat aceiași cosmologie mistică, investind Mekka și Ka'aba cu virtuțile Ierusalimului. În *Kisâ'i* găsim următoarea afirmație: „Tradiția spune: steaua polară dovedește că cel mai înalt loc este Ka'aba, pentrucă se află în dreptul centrului Cerului“²⁹⁾.

În toate tradițiile semite, centrul („buricul pământului“) era imaginat ca vârful muntelui cosmic. De aici importanța munților în cosmologia și

26) A. J. Wensinck, **The Ideas of the Western Semites concerning the Navel of the Earth** (Amsterdam, 1916), p. 19.

27) Wensinck, **op cit.** p. 16.

28) Wensinck, **ibid.** p. 15.

29) Wensinck, **ibid.** p. 15.

metafizica semită. Munții au fost creați cei din-
tâi, îndată după Apele primordiale (Tehom)³⁰;
ei sunt temelile pământului, iar în tradiția arabă
„stâlpii pământului”; munții unesc lumea de dea-
supra cu cea de desubt; din munții isvorăsc apele,
care fac să rodească pământul, iar norii de ploaie
tot deasupra munților se alcătuiesc. Cele mai
sacre locuri erau înălțimile: muntele Sinai la Evrei,
Gerizim și Ebal la Samariteni; Mecca se afla în-
tre doi munți. Paradisul; „buricul pământului”,
era așezat, după tradiția siriană, pe un munte mai
mare decât toți munții de pe pământ³¹). Să ne
amintim că idei asemănătoare se întâlnesc la Ba-
bilonieni, la Egipteni, precum și în anumite tradi-
ții indiene. Drumul spre Paradis, drumul spre
tărâmul morților (la Egipteni, Chaldeenii), dru-
mul spre lăcașul Zeului — toate se aseamănă:
este același *drum spre munte*, aceeași „ascensi-
une”, care de cele mai multe ori se face în mod
simbolic, urcând etajele unui ziqqurat sau tera-
sele unui templu indian³²). Sensul tuturor aces-

30) Apele simbolizează pretutindeni haosul, devenirea informă, matricea tuturor virtualităților. Apariția munților simbolizează începutul Creației, al manifestării, al formelor.

31) Wensinek, **Navel of the Earth**, p. 14.

32) „Un temple indien est, bâti en pierre, un voyage à l'axe du monde, et l'entrée processionnelle de ses portes un rite d'entrée... (P. Mus, **Barabudur**, p. 315).

tor formule nu e greu de descifrat: *drumul spre munte* înseamnă apropierea de sacru, de real, de absolut; într'un cuvânt, este o *consacrare* (investirea regelui cu virtuțile zeului se face urcând treptele tronului sau etajele ziqquratului, adică muntele cosmic; itinerariul sufletelor morților, ca și drumul eroilor în căutarea nemuririi — Gilgamesh, Herakles, etc. — străbate și urcă nenumărați munți). „Buricul pământului“, muntele cosmic, este singura zonă sacră din toată întinderea care înconjoară pe om; și deaceia Creația a început de aici, Haosul a fost întâi aici alungat. Apele potopului (reactualizarea Haosului, adică a oceanului primordial, *âpsu*) n'au putut înghiți vârful muntelui, centrul static, de unde a început a doua creație.

După cartea siriacă *Peștera Comorilor*, Adam a fost creiat în centrul pământului, în acelaș loc unde mai târziu s'a ridicat crucea lui Iisus³³). Tradiția aceasta este extrem de prețioasă; pe de o parte se descifrează aici un sens ascuns al creației omului, care este identificat cu microsmosul (și Adam, și Lumea, sunt făcuți la „buricul pământului“). Pe de altă parte, se afirmă precis că mântuirea omului — prin patimile lui Christos — a fost posibilă printr'o întoarcere la „centru“, în-tocmai cum afirmă toate tradițiile. Iisus, păti-

33) Wensinck, op. cit. p. 22.

mind în vârful muntelui cosmic, pe locul unde a fost creiat Adam, în centrul existenței — răscumpără, prin sângele Său, păcatele întregului neam omenesc, și-l mântuie. Patimile lui Iisus Christos s'au desfășurat peste tot pământul, căci Golgotha, fiind vârful muntelui cosmic, cuprinde magic planeta întreagă. Agonia a început și a sfârșit în realitatea absolută, în centrul existenței (orice altă zonă, fiind profană, neconsacrată, participă la devenirea ne semnificativă, la „istorie” nu la ontologie, la „eveniment” nu la „categorie”). Simbolismul crucii ar completa aceste idei, dar ne-am propus să nu ne ocupăm aici decât de motive arhaice, și să nu explicăm un simbol tradițional prin forme recente ³⁴).

În orice caz, pretutindeni în lumea semită întâlnim legătura aceasta între „centru”, „realitate absolută”, „primul om”, „moarte”. Ierusalimul nu este numai punctul de legătură al pământului cu Cerul. Este și locul pe unde se poate pătrunde în

34) Documentele ebraice relative la Templu, și cele creștine relative la Golgotha, care pun în lumină identitatea Ierusalimului cu „buricul pământului”, au fost adunate de Brawer, **Palästina nach der Agada** (Berlin 1920, Gesel. für Palest. Forschung VI) p. 7—21. La Șechem, pe muntele Gerizim (**Judecători**, 9 36, sq.) pare a fi fost un sanctuar numit „buricul pământului”; cf. Albright, **The Location of the Garden of Eden** („American Journal of Semitic Languages”, vol. 39, 1922, p. 15—31) p. 28.

lumea cealaltă ³⁵). O tradiție siriacă ne spune că Adam, după potop, a fost îngropat „la poarta pământului” ³⁶), adică acolo unde începe lumea morților. Islamul a asimilat credința ebraică, după care mormântul lui Adam se află la Ierusalim. Deasemenea, tradițiile islamice afirmă că toți profeții sunt îngropați la Ierusalim ³⁷). La Mecca se găsește și astăzi un puț în care se pun ofrande pentru morți. Nu este vorba de superstiția, destul de răspândită, că morții locuiesc sub pământ și li se poate, deci, trimite ofrande prin gropi sau puțuri — ci de ideia tradițională că Mekka, fiind centrul pământului, este *singurul* punct de legătură cu Cerul și cu celălalt tărâm.

Prin centrul lumii — după cum vom vedea în paragraful următor — trece axa Universului, și acolo se înalță arborele Vieții. Ritmurile cosmice și viața se desfășoară începând dela „centru”. De aceea se spune că Ierusalimul e „bogat în ape” și că norii de ploaie pornesc în cele patru colțuri ale lumii de deasupra cetății sfinte ³⁸). Ploile aduc fertilitatea și bogăția, fac posibilă viața și armonia, dirijează anotimpurile. „Apele” sunt ro-

35) Textul în Wensinck, **op. cit.** p. 25 și urm. texte evreești.

36) Textul în Wensinck, **op. cit.**, p. 27.

37) Texte în Wensinck, **op. cit.**, p. 28.

38) Texte în Wensinck, **op. cit.**, p. 30—31.

ditoare numai întrucât ritmul lor e regulat de un „centru“. Tradiții similare s'au păstrat în Islam. Nuwairî mărturisește: „Abû Huraira a spus, întemeiat pe autoritatea Profetului: toate râurile, și norii, și aburii, și vânturile vin de sub stânca sfântă a Ierusalimului“³⁹). Kazwîni repetă aceeași tradiție, cu privire la Mekka: „Dacă ploaia bate într'o parte a Ka'abei, în anul acela fertilitatea se va întinde în acea direcție; când ploaia bate în toate părțile, fertilitatea va fi universală“⁴⁰). În India, „locul sacrificiului“ este adesea numit „buricul pământului“, pentru că prin „sacrificiu“ se susține Universul“, există ritmurile, viața, armonia. Altarul, „locul sacrificiului“, este numit de asemenea „pântecul (matricea) ordinii cosmice“⁴¹). Indienii au identificat încă din timpurile vedice altarul sacrificial cu „buricul“⁴²). Aceiași „teorie“ se întâlnește la eruditul Clement Alexandrinul: „altarul pe care arde tămâia este un simbol al pământului zăcând în centrul Universului“⁴³).

O tradiție semită foarte răspândită îl face pe Adam să locuiască într'un cort pe locul „Casei lui Allah“, adică în „buricul pământului“. Agni,

39) Textul în Wensinck, **op. cit.**, p. 33.

40) Wensinck, **op. cit.**, p. 35.

41) Expresia din Rig Veda: **ṛitasya yonih.**

42) **Rig Veda**, II, 3, 7; IX, 72, 7; IX, 82, 39 etc.

43) **Sîromata**, V, 6, citat de Wensinck, **op. cit.** p. 40.

zeul indic al focului, stă și el în „buricul lumii“⁴⁴). Omologia între Cer și Pământ este tot atât de riguroasă și în India. „Centrul“ pământului se identifică magic cu „centrul“ Cerului. Un himn din *Rig Veda* afirmă: „în buricul cerului s'a așezat preotul care pregătește sacrificiul“⁴⁵). Simbolul centrului explică toate aceste formule; „buricul cerului“ înseamnă „buricul sacrificiului“, căci numai zona consacrată a altarului există *real*, într'un chip absolut, așa cum există „Cerul“. Integrarea omului în *realitate* se face prin întoarcerea sa la „centru“. Ritualul consacră pe om, îl face „asemenea zeilor“, pentru că îl aduce în „centru“, în *realitate*, în absolut.

Mistica indiană este întemeiată pe această restaurare a omului în propriul său centru⁴⁶).

Tehnicile ascetice indiene acordă o mare importanță „buricului“; răsuflarea (aerul, „fluidul vital“) trebuie dusă dela „buric“ la inimă; concentrarea yogică se face de cele mai multe ori în „buric“⁴⁷). Practici asemănătoare, care presu-

44) „Agni și-a așezat puterea sa în buricul lumii“, *Rig Veda*, II, 76, etc.

45) *Rig Veda*, III, 4, 4, etc.

46) Vezi studiul nostru *Homology and Yoga*, care s'a apărât în volumul omagial al lui Ananda Coomaraswamy (Calcutta și Londra, 1937).

47) Texte și comentarii în cartea noastră *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (Paris 1936), p. 123, 149, 216, 220, etc.

pun o tradiție ascetică extrem de veche, se întâlnesc și în anumite forme de mistică creștină, bunăoară în hesichiasm⁴⁸). Aceiași identitate „buric” = centru ne întâmpină în culturi mult depărtate între ele. În limba gaelică *imleag* sau *iomlag* (buric) are sensul de centru. Capitala Incășilor, Cuzco, era denumită „buric”⁴⁹. În anumite legende europene, studiate de Hartland⁵⁰, se spune că Iisus a fost conceput prin ureche; urechea este o formulă a simbolismului spiralei, care are acelaș sens metafizic de centru.

Am putea culege la nesfârșit documente, din toate culturile tradiționale, asupra simbolismului „centrului”⁵¹. Nădărduijm s’o putem face, pe ’n-delete, altădată.

Deocamdată să adăugăm că „buricul” este identificat cu „tronul”, locul unde stă regulatorul Universului. Deobiceiu, în mitologiile și arhitectura sacră semită, „tronul” este înconjurat de un

48) Iréné Hausherr, S. Y., **La Méthode d’Oraison Hésychasque** (Orientalia Christiana, vol. IX, Roma 1927) p. 102, p. 164—165, etc.

49) Donald A. Mackenzie, **The Migration of Symbols** (London 1925), p. 116.

50) **Legend of Persous**, vol. I (London, 1894) p. 131.

51) Documentele scrise și figurate, din lumea greacă, sunt studiate de Roscher în cele două monografii celebre asupra lui **Omphalos**.

șarpe ⁵²). Tronul lui Solomon are încolăcit în jurul său un astfel de șarpe.

În legendele tuturor popoarelor, șarpele păzește comorile și mormintele funerare ⁵³). Dacă tronul este un simbol al centrului lumii și deci al Pământului, — șarpele simbolizează, aici, Oceanul, întinderea haotică a apelor, care înconjoară din toate părțile, după credințele celor vechi, Pământul, și încearcă să-l înghită... ⁵⁴).

AXA LUMII — POMUL VIEȚII.

Am văzut că orașul în mijlocul căruia se afla templul și palatul, era considerat el însuși ca centrul Universului. După cum Suveranul ceresc stă în centrul lumii siderale (adică, la Pol), tot așa suveranul pământesc sta în „orașul sacru”, în Capitală. Corespondența aceasta între Suveran, Capitală, etc. — și Zeu, Centrul Lumii, etc., nu se întâlnește numai în Mesopotamia și mitologiile semite. Cultura Chineză se întemeiază în bună parte pe o asemenea concepție ⁵⁵). Omologia per-

52) Wensinck, **Navel of the Earth**, p. 60, sq.

53) Sensul acestor legende și simboluri este discutat în cartea noastră **La Mandragore**.

54) A. J. Wensinck, **The Ocean in the literature of the western Semites** (Amsterdam, 1919) p. 15 sq., p. 40 sq.

55) Se-Ma Ts'ien, **Les Mémoires**, trad. par. E. Chavannes, vol. I (Paris 1893) p. 242, 243; M. Granet, **La Pensée chinoise** (Paris 1934), p. 93 și urm., p.

fectă între Cer și Pământ — „himmlisch-irdischen Parallelismus”, cum o numește Von Heine-Geldern — se întâlnește și în simbolismul austroasiatic, deși își are, probabil, rădăcinile în străvechea cultură babiloniană ⁵⁶).

Ziqqurat-ul este definit ca stâlpul Lumii, și locul unde se unește Cerul cu Pământul. Turnul cel mare din Babilon, după cum am văzut, nu se numea numai Poarta divină — pentru că Cerul se deschidea deasupra sa — ci și Temelia Cerului și a Pământului ⁵⁷). Etimologia populară a cuvintelor Babilon și Babel era tocmai aceasta: *Bab ilu*, adică „poarta lui Dumnezeu”. Pe aici, prin orașele sacre și mai ales prin Templu („buricul pământului”) — se putea ajunge la Cer. Legende babiloniene care ne vorbesc despre „călătoria în Cer” au dealtfel destulă asemănare cu credințele altor popoare că „drumul spre Ceruri” se desface muritorului prin apropierea „Stâlpului Cerului” ⁵⁸).

104 sq., 323 sq.; H. Maspéro, **La Chine antique** (Paris 1927), p. 605 sq.; P. Mus, **Barabudur, Esquisse d'une histoire du Bouddhisme fondée sur la critique archéologique des textes** (Paris 1935), vol. I, p. 117 și urm., p. 245, 422 și urm.

56) Von Heine-Geldern, **Westbild und Bauform in Sudostasien** („Wiener Beitrag zur Kunst und Kulturgeschichte Asiens”, vol. IV, 1930) p. 48.

57) Jeremias, **Handbuch**, p. 141 sq.

58) Uno Holmberg, **Der Baum des Lebens** (Annales Academiae Scientiarum Fennicae), Helsinki 1923, în special capitolul „Die Weltsaule”, p. 9 și urm.

Ne-am depărta prea mult de hotarele studiului de față dacă am cerceta cum se cuvine acest simbol al „Stâlpului Cerului”, care nu este altceva decât *Axa Universului*, „Pomul vieții” care crește în centrul Lumii, în „buricul Pământului”. Foarte multe tradiții vorbesc de un Pom uriaș, care cuprinde sau susține întreg pământul. Arborele cosmic, *Ygdrasil*, din mitologia scandinavă nu este decât o formă a acestui simbolism universal. Ne propunem să dezbatem problema „Pomului Vieții” într’o lucrare specială. Deocamdată să amintim că popoarele siberiene și ugro-finice au păstrat foarte limpede mitul pomului „stâlp al Cerului”. Uno Holmerg a adunat în două monografii bogate ⁽⁵⁹⁾ tot materialul de care dispunem astăzi cu privire la această credință. Este semnificativ de remarcat că ugrienii își închipuie „Stâlpul cerului” ca o coloană cu șapte caturi, ⁽⁶⁰⁾ întocmai după cum ziqqurat-ul are șapte etaje, iar templul Barabudur șapte terase. Credința în acest „stâlp al Cerului” se confundă, uneori, cu credința într’un munte cosmic, pe care Mongolii și Kalmucii îl numesc Sumur sau Sumer, iar Buriții Sumbur ⁽⁶¹⁾.

59) **Der Baum des Lebens; Finno-Ugric and Siberian Mythology** (Boston 1927, vol. IV din seria „Mythology of all Races”).

60) **Finno-Ugric Mythology**, p. 338 sq.

61) **Ibidem**, p. 341. Numele acestor „munți cosmici” trădează origina lor indiană. Despre Meru,

„Axa Cosmică” joacă un rol de frunte în gândirea mitică și simbolică a Indiei, și este exprimată în patru formule principale: *muntele, stâlpul, arborele și Gigantul*. (62) Toate acestea sunt în centrul Cosmosului ; toate exprimă *realitatea absolută*; toate sunt simboluri polivalente, aplicându-se atât Cosmosului cât și Omului. (Bunăoară, Zeul Indra este considerat stâlp cosmic; dar și *răsuflarea*, care străbate și susține corpul omului, are aceeași valoare de *coloană*) (63). În această privință, cultura babiloniană și chineză coincide perfect cu sistemul simbolic indian (64).

Sunt motive să credem că aceeași cosmologie a influențat atât pe profeții evrei cât și pe autorul Apocalismului (65). Conceptul fundamental al a-

vezi W. Foy, **Indische Kulbauten als Symbole des Götterberges**, (Leipzig 1914, p. 213—216).

62) P. Mus, **Barabudur**, p. 117 sq.

63) **Ibidem**, p. 440 sq., 453 sq.

64) Discuția acestor coincidențe în P. Mus, **Barabudur**, în special p. 292 și urm. 351 și urm. 385 și urm., etc. Cf. W. Andrae, **Die Jonische Saule. Bauform oder Symbol?** (Berlin 1936), p. 50 sq.; Jean Przyluski, **Les sept terrases du Barabudur** („Harvard Journal of Asiatic Studies”, July 1936, p. 251—256); A. Coomaraswamy, **Elements of Buddhist Iconography** (Oxford University Press, 1935) *passim*.

65) L. de Saussure, **Le Cadre astronomique des visions de l'Apocalypse** („Actes du Congrès International d'Histoire des Religions”, Paris 1925, vol. I, p. 487 sq.); **La cosmologie religieuse en Chine, dans**

cestei cosmologii este existența unui Centru — imperial pe pământ, polar în cer — înconjurat de patru puncte cardinale sau de patru faze cardinale ale revoluției cosmice.

CORESPONDENȚE.

Dar omologia între Cer și Pământ nu se reduce aici. „Corespondențele” și „armoniile” — structura însăși a unei viziuni magice a Lumei — se răsfrâng pretutindeni. Tot ce e cunoscut, tot ce e concret — participă la această lege magică a *corespondenții*. Cosmosul e împărțit în regiuni, stăpânite de zei, dirijate de planete. Intre o anumită zonă cerească, planeta care o domină, zeul care o reprezintă — există relații magice, de „corespondență” și „influență”. Tot ce se întâmplă într’o asemenea regiune cerească — se va întâmpla, într’un anumit fel, și în viața care, pe pământ, cade sub „influența” ei. Evident, aceste „influențe” nu se exercită întotdeauna direct.

Există nenumărate raporturi, nenumărate niveluri, între Cer și Pământ. Numai într’un Centru, și numai în condiții speciale, Pământul poate fi legat de Cer direct. In celelalte zone de realitate, influențele se exercită oarecum prin „proximi”.

Bunăoară, se știe că fiecărei planete îi cores-

l'Iran et chez les Prophètes hébreux, ibid vol. II, p. 79 sq. Cf. opera de sinteză a aceluiaș autor, **Les origines de l'astronomie chinoise**, nouv. ed. Paris 1930.

punea un metal și o anumită culoare. (66). Tot ce era colorat — animal, plantă, piatră — cădea sub influența unei planete. O „corespondență” similară întâlnim în China, unde fiecare regiune siderală era reprezentată printr’o anume culoare. Evident, cum fiecare planetă — la Babilonieni — era stăpânită de un zeu, fiecărui metal îi corespundea o divinitate. Enlil, care „stăpâne” prima lună a anului — deci, își exercita influența și asupra unui anumit timp, consacrat lui — era „reprezentat”, în ierarhia metalelor, prin aur. Când zeul Shamash luă locul lui Enlil, deveni el stăpânul celui mai nobil și mai prețios metal, aurul. Un text neo-babilonian indică astfel raporturile dintre zei și metale: Enlil — aur. Anu — argint, Ea — bronz, Ninidni — „piatră” (67). Relațiile acestea magice între planetă, zeu și metal — care creiază, la rândul lor, corespondențe între culoare, timp al nașterii, soartă, etc. — se regăsesc până și în credințele populare medievale.

În Grecia, ele au fost în orișice caz primite din Mesopotamia. Arabii, fie că le-au luat dela grecii din epoca helenistică, fie că le-au asimilat încă înainte de convertirea lor la islamism — le-au dus

66) Bruno Meissner, **Babylonien und Assyrien**, vol. II, p. 130 sq.

67) Meissner, op. cit. p. 254; G. Furlani, **La religione babilonese-assira**, vol. I (Bologna 1928), p. 314; ibid. p. 121, 134, 168.

mai departe în știința medievală ,mai ales în alchimie (68).

Omologia dintre Cer și Lume implică, așa dar, o infinită serie de corespondențe magice între toate ordinele existenții. Nu e greu de înțeles de ce o anumită culoare exercită o influență fastă sau nefastă, de ce un anumit metal exaltă sau deprimă, de ce un anumit „timp” este de bun augur sau nociv. Aceiași forță magică avându-și centrul într'una din regiunile siderale dirijată de o planetă sau subsumată unui zeu — se distribuie în toate nivelurile realității, prin „proximi” și prin corespondențe.

Anevoie am putea preciza dacă, în cele mai vechi timpuri ale culturilor mesopotamiene, această cosmologie, întemeiată pe omologia dintre Cer și Pământ, elaborase deja noțiunea precisă a destinului omului, dirijat de astre. În orice caz, aflăm această concepție chiar în miezul istoric al culturii mesopotamiene. Ea nu era, dealtfel, decât o consecință directă a cosmologiei. Dacă a trecut

68) Julius Ruska. **Das Steinbuch des Aristoteles** (Heidelberg, 1912) p. 89 sq. Fritz Saxl, în studiul său **Beitragen zu einer Geschichte der Planeten darstellungen im Orient und im Okzident** („Der Islam”, 112, p. 151—177) încearcă să explice credințele astrologice ale arabilor din Harrân prin străvechile dogme babiloniene. Ii răspunde Ruska, în crudita sa monografie, **Griechische Planetenstellungen in arabischen Steinbuchern** (Heidelberg, 1919).

timp până s'a impus conștiinței tuturor oamenilor, timpul a fost luat de *descoperirea* acestor conșcințe, iar nu de *creierea* lor.

Vom reveni asupra acestei fundamentale concepții când vom discuta metalurgia babiloniană. Deocamdată, să notăm importanța pe care a avut-o viziunea magică asupra nașterii astrologiei mesopotamiene, și covârșitoarea ei influență în lumea vest-asiatică și mediteraniană. Noțiunea *destinului* implacabil a fost fundamentată prin această viziune magică. Ideia de „*libertate*” avea o cu totul altă valoare într'un Cosmos închis, străbătut de forța magică a astrelor. Tot ce cădea în experiența omului, venea încărcat cu o energie magică, nevăzută, care altera voința omenească. Născut sub puterea unei anumite stele, participând fără voie la un anumit destin cosmic — problema mântuirii, deci a libertății omului, se cerea rezolvată în direcții care, astăzi, par deadreptul absurde pentru o conștiință europeană și creștină. Nu s'a pus încă în adevărata ei lumină revoluția pe care a făcut-o creștinismul în această privință distrugând destinul individual, astrologic, restaurând libertatea umană, solidarizând omul cu un destin colectiv, adamic, în locul soartei magice, cosmice (69).

69) Printre foarte puținele lucruri bune, de sinteză, care s'au scris asupra acestei probleme, trebuie notată cartea lui S. Angus. **The Mystery-Religions and**

Dacă tot ce există pe pământ, există și în Cer — chiar sub o altă formă, — dacă viața pământescă răsfrânge structura și dinamica siderală, era fatal ca însuși corpul omenesc să fie considerat ca o oglindă a cosmosului. Intr'adevăr, concepția aceasta o întâlnim la Hetiți, popor arioglot, dar puternic influențat de Sumerieni și de Accadieni, mai ales în ceiace privește viața religioasă. Magia hetită este străbătută de omologia între macrocosmos (Universul) și microcosmos (corpul uman). Capul omului corespunde Cerului, mâinile sale corespund pământului, ochii săi apelor, și așa mai departe. De aceia, într'un text de magie medicală pe care îl rezumă Furlani ⁷⁰⁾ se spune că „durerea de cap” să fie zvârlită în Cer, „durerea mâinilor” gonită în pământ, etc.

Este probabil că o asemenea corespondență între macrocosmos și microcosmos n'a luat naștere printr'o proiectare mitică a corpului uman în natură, identificându-se, adică, zonele cosmice cu organele anatomice și funcțiunile fiziologice omenești. Ceiace știm despre teoriile cosmologice și fiziologice indiene ne îndeamnă a crede că s'a petrecut un proces invers. Intr'adevăr, în India, omul și-a „organizat corpul (creindu-și o „hartă mistică”, cu anumiți „centri”,

Christianity (London 1925), p. 164 și urm., p. 250 și urm.

70) **La Religione degli Hittiti** (Bologna, 1936) p. 184.

etc.) pe modelul Cosmosului. Poate că teoria celor cinci Vânturi cosmice a condus, cu necesitate, la „descoperirea“ celor cinci Răsufări, cum crede Dr. Filliozat⁷¹). Punctul nostru de vedere, expus într'o lucrare precedentă⁷²), se deosebete întrucâtva de ipoteza lui Filliozat. Noi credem că „modelul cosmic“ care stă la temelia teoriilor filozofice a avut — în același timp cu semnificația cosmologică — o realitate rituală, mistică. Omul a „identificat“ în corpul său Vânturile cosmice, și-a aplicat sie-și un model cosmologic — după ce a realizat mistic și ritual un anumit „om cosmic“. Cu alte cuvinte, la temelia acestor concepții nu stă nici fiziologia, nici cosmologia — ci o viziune totalitară a realității, un „om cosmic“: omul care depășește și anulează „Creația“ (lumea despăcată în două).

Se înțelege că omologia cosmică și biologică, pe care am ilustrat-o numai prin câteva exemple, se întinde asupra tuturor ordinelor realității și vieții. Dacă poate fi vorba de o lege, apoi noțiunea de lege trebuie căutată în această concepție a omologiei, a corespondențelor cosmice, a magiei

71) **La force organique et la force cosmique dans la philosophie médicale de l'Inde et dans le Vêda**, „Revue Philosophique“, Nov. Déc. 1933, p. 416 și urm.

72) **Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne**, p. 228 și urm. Cf. P. Mus, **Barabudur**, p. 441 și urm., a cărui teză se apropie de a noastră.

universale. Obiectele nu au numai o valoare pragmatică, ci au o semnificație, de origină magică. Gesturile și actele omului, întrucât se referă la asemenea obiecte încărcate cu energie, sau participând la anumite valori supra-umane -- vor fi dirijate de legi sacre, precise. Operațiile omului, ca să nu-l „altereze“, vor fi transformate în rituale.

Sensul ritualului este tocmai acesta: să solidarizeze pe individ cu colectivitatea, cu viața organizată, și, în cele din urmă, cu un Cosmos viu. Toate actele omenesti, chiar și cele mai profane (umblatul, respirația, mâncarea, dragostea, etc.) sunt transformate în rituale; adică, în instrumente de des-individualizare și solidarizare cu „normele“. Omul nu mai e *singur* într'o asemenea societate tradițională, pentru că tot ce face el are o semnificație ecumenică, și această semnificație este accesibilă întregii comunități. Aproape că nici nu mai poate fi vorba de a „comunica“ ceva individual, dela om la om — întocmai după cum atunci când întâlnești un copil, sau un bătrân, nu mai e nevoie să ți se comunice că ai în fața ta un copil, sau un bătrân. „Identitatea“ omului — toate intențiile sale, viața sa interioară, rangul său social și starea economică — devine translucidă prin această des-individualizare, prin transformarea vieții în ritual și a „întâmplărilor“ în „categorii“.

II

Magie și Metalurgie

LAPIS LAZULI

Omologia dintre Cer și Pământ este, după cum am văzut, orizontul mental al culturilor mesopotamiene. Numai ținând seamă de această lege fundamentală înțelegem adevărata semnificație a gesturilor, obiectelor și numelor pe care le întâlnim într'o asemenea cultură arhaică.

Acolo unde totul se ține, se leagă printr'o plasă nevăzută, alcătuind un întreg — nimic nu e creiat la întâmplare, dintr'o inițiativă personală, profană. Bunăoară rolul preponderent pe care îl joacă piatra semi-prețioasă lapis lazuli (Lasurstein) în viața babiloniană nu se înțelege decât prin cosmologia și teologia mesopotamiană. Culoarea albastră a acestei pietre este culoarea Cerului înstelat: în basoreliefuri, barba zeului lunei, Sin — divinitate a nopței înstelate — era făcută din lapis la-

zuli. Aceeași concepție ne întâmpină și la Egipteni: părul lui Râ, zeu al Soarelui, era din lapis lazuli. Acel frumos safir care stă sub picioarele lui Iahve (Exod, 24, 9 10) este de fapt tot un lapis lazuli. În piatra aceasta albastră era simbolizată toată magia Cerului înstelat¹⁾.

„Magia Cerului înstelat” nu este o simplă expresie literară. Ea corespunde întru totul virtuților cu care îmbogățiseră popoarele orientale această piatră semi-prețioasă. Zeul lunii nu era numai reprezentat iconografic cu o barbă albastră, ca să i se indice mai concret esența — ci toate virtuțile lunare pe care le stăpânea el erau simbolizate prin *lapis lazuli*. Când Nannar, zeul Lunii, îndeamnă pe Rege — într'un basorelief celebru — ca să zidească „Turnul” (lui Babel), îl *inspiră* întinzându-i o cupă cu „apa vieții”²⁾. Nu e deloc greu de înțeles simbolul acestei cupe a „inspirației” în mâna zeului lunii, stăpânul Cerului înstelat. O construcție atât de monumentală și, mai ales, încărcată cu atâtea sensuri sacre și cosmologice — nu putea fi inspirată decât de o magie lunară, dirijată chiar de stăpânul nopții. Aceiași

1) Ernst Darmstaedter, **Der babylonisch-assyrische Lasurstein** (în **Studien zur Geschichte der Chemie. Festgabe Ed. v. Lippmann**, Berlin, 1927, p. 1—8); Erman-Ranke, **Aegypten** (Tübingen, 1923) p. 301.

2) Hugo Gressmann, **The tower of Babel**, New-York 1928, p. 9.

noapte tainică, străbătută de ritmurile lunare, care fertilizează întreaga viață cosmică, este și izvorul „inspirației”, al germenilor marilor creații omenști. Cât de organică era o asemenea concepție în viața popoarelor orientale o dovedește următorul citat din cartea apocrifă profetică a lui Ezra (IV, 38 s9.): „Deschisei atunci gura, și iată! atinsei o cupă plină, care părea plină cu apă, dar culoarea ei era asemenea focului”³⁾. Este întocmai „cupa inspirației” din basorelieful babilonian, aceeași băătură care conferă omului darul construcției „cosmologice” sau al profeției, virtuți sacre prin excelență.

Legătura magică între Noapte, Lună, Apă, Fertilitate, Moarte și Nemurire — una din cele dintâi sinteze mentale omenști, prin care se încerca explicarea întregii vieți cosmice și totalizarea nivelurilor de existență într’o imagine unică — se întâlnește și în *Weltanschauung*-ul mesopotamian. Avem chiar motive să credem că țara celor două fluvii a fost unul din principalele centre de răspândire a miturilor și legendelor țesute în jurul acestei intuiții primordiale. În cartea noastră de apropiată apariție, *La Mandragore*, am discutat pe larg tocmai origina și funcțiunea acestor mituri, și nu e locul să revenim aici. Să amin-

3) Charles **Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament**, Oxford 1913, vol. II, p. 623. Cf. comentarul traducătorului, **ibidem**.

tim însă că pomul *kishkanû* (probabil „arborele vieții”), care creștea alături de templul E-abzu, principalul loc de cult al zeului Ea — avea ramurile asemenea celor de *lapis lazuli*⁴⁾. Imaginea unui „pom al vieții” din *lapis lazuli* și încărcat cu pietre scumpe, s'a păstrat până târziu în imaginația populară; apocrifele iudaice și creștine, legendele eroilor, poveștile orientale, etc., pomenesc de un asemenea pom care crește în paradis, sau într'o grădină fermecată, și care nu trebuie confundat cu legendele paralele ale pomului cu mere de aur din mitologia greacă și celtică.

Zeul Ea era domnul Adâncului, al Apelor subterane, și legătura lui cu noaptea lunară este ușor de înțeles. Metalele și pietrele prețioase — încărcate cu virtuți magice — îi aparțineau lui, și el era patronul lucrătorilor metalurgici și al meseriașilor. Temeliile templelor pătrundeau adânc în pământ — deci în *abzu*, în apele subterane — și deaceea înțelepciunea lui Ea călăuzea pe con-

4) E. Douglas Van Buren, **The Flowing Vase and the God with Streams**, Berlin 1933, p. 10. Planta **Kishkanu** joacă un rol important în legenda lui Gilgamesh. Ea crește la „gura celor două fluvii”, pe acolo unde pătrunde Gilgamesh în căutarea lui Utnapishtim, dela care nădăjduște să dobândească nemurirea. Cf. W. F. Albright, **The Mouth of the Rivers** („The American Journal of the Semitic Languages and Literatures”, XXX, 1919, p. 161—195), p. 164.

structorii monumentelor sacre⁵⁾. Creația omului era pusă neconținut în legătură cu izvorul etern al vieții: Apa, Luna, Noaptea. Numai pentru că luau contact cu zeii cerului înstelat sau ai Țepelor, puteau oamenii *creia* în sens cosmologic (temple, turnuri, etc. — „centre cosmice“). „Inspirația“ construcțiilor era, de fapt, tot un germen viu, produs de noapte sau apă; ceiace, în ordinea biologică, corespunde fecundației și nașterii formelor organice — în ordinea spirituală corespunde „imaginației“ și creației. În treacăt fie spus, demnitatea condiției umane nu era deloc umilită în aceste culturi arhaice în care zeii cosmici și forțele magice împlineau un rol atât de precumpănitor. Pentru că omul „participa — prin creațiile sale — la „unificarea“ cosmosului, fiecare templu sau monument pe care îl clădea fiind un „centru“, în care se întâlneau toate nivelurile realității sensibile și suprasensibile. Dacă, așa cum am văzut la sfârșitul capitolului precedent, nu poate fi vorba de *libertate* umană într-o concepție magică a Universului — omul nu era totuși robitor unor anumite forțe sau zei, ci el era integrat și exista ca atare într-o plasă magică nevăzută, care cuprindea tot cosmosul, înglobând și pe zei. O concepție similară a dominat nu numai în antichitate, ci și în timpurile moderne; bunăoară, po-

5) Van Buren, *op. cit.* p. 9.

zitivismul secolului XIX integra pe om, până la desființare, în cosmos, paralizându-i orice nădejde de autonomie și spontaneitate.

Intorcându-ne la rolurile și simbolurile pietrei *lapis lazuli*, este semnificativ faptul că s'au găsit în câteva vechi morminte din insula La Plata, Ecuador, douăzeci și opt de bucăți cioplite în formă cilindrică, și foarte frumos șlefuite. S'a dovedit însă, că aceste bucăți de *lapis lazuli* nu aparțineau aborigenilor insulei; ci probabil au fost lăsate acolo de către vizitatori de pe continent, veniți în insulă numai pentru împlinirea unor anumite rituri și ceremonii sacre⁶⁾. În mormintele Incașilor, din Peru, a fost deasemenea descoperită o mare și frumoasă bucată de *lapis lazuli*; întocmai ca în culturile afrasiatice, piatra aceasta „cerească” slujea și în culturile amerindiene ca un auxiliar sigur călătoriei sufletului mortului⁷⁾. Dealtfel, nu e lipsit de importanță amănuntul că și astăzi în Africa occidentală se acordă o excepțională valoare sacră a pietrelor albastre artificiale.

6) George Frederick Kunz, **The Magic of Jewels and Charms** (Philadelphia, London, 1915) p. 308, citând pe Fewkes, **Archaeological Investigation on the Island of La Plata, Ecuador**, Chicago 1901, p. 266 sq.

7) Kunz, **op. cit.**, p. 385—386. În Egipt (sec. XV în. Chr.), bucăți de *lapis lazuli*, atârinate de gâtul copilului, îi vindeca de orice boală (Ebers, **cit.** de Kunz, p. 148).

Wiener a adunat o bogată informație asupra acestei probleme⁸⁾. Este probabil, cum afirmă Pearce⁹⁾, că pietricelele albastre se fac de secole chiar în aceste locuri. Wiener crede însă că ele au fost aduse pe coastele africane de către arabi, în cursul evului mediu. Și credințele superstițioase ale indigenilor ar fi atunci urme din străvechiul sistem magic-astral care a dominat toate culturile afrasiatice. În orice caz simbolul și valoarea lor religioasă trebuie interpretată prin documentele mesopotamiene și mediteraniene referitoare la *lapis lazuli*, chiar dacă ne aflăm în fața unor credințe degradate, al căror sâmbure cosmologic a fost de mult pierdut. N'ar fi singura pildă de „uitare“ pe care ne-o pune la îndemână istoria vieții mentale omenești. Sensul primordial, cosmic, al

8) Leon Wiener, **Africa and the discovery of America**, Philadelphia 1920—1922, vol. II, p. 237—248. Ipotezele profesorului Wiener — asupra influenței exercitate asupra civilizațiilor amerindiene de către cultura africană, aceasta din urmă fiind la rândul ei puternic influențată de către Arabi — nu au nici o valoare științifică. Informația adunată în cele trei volume din **Africa and the discovery of America**, precum și în **Mayan and Mexican Origins** (Cambridge 1926, privately printed) sau în cele patru volume de **History of Arabico-Gothic Culture** (Philadelphia, 1917—1921) — este însă extrem de bogată și temeinică.

9) F. B. Pearce, **Zanzibar** (London, 1920) p. 355 și urm., citat de Wiener, **Africa**, II, p. 240.

unui simbol sau rit se pierde, fiind înlocuit cu sensul magic, care la început nu avea decât un rol secundar.

METEORIȚI

Este greu de hotărît dacă o asemenea concepție cosmică au făcut pe babilonieni să acorde metalelor o origină cerească — sau dacă ei au ajuns la această concepție pentru că au observat de timpuriu meteoriții, și pentru că cel dintâi fier pe care l-au cunoscut a fost fierul meteoric. Inutil să amintim rolul important pe care l-au avut meteoriții în alcătuirea credințelor primitive și populare asupra Cerului, credințe care uneori ne fac să bănuim că unele popoare au considerat cerul ca o boltă de piatră. Meteoriții au făcut o puternică impresie asupra minții omului primitiv. Se cunosc câteva exemple celebre de adoratie a pietrelor căzute din cer; cum ar fi, bunăoară, Ka'aba dela Mecca, sau meteoritul dela Pessinus, din Phrigia, care a fost venerat ca imaginea Cybelei, și a fost apoi adus la Roma — puțin timp după al doilea războiu punic (205 în. Chr.) — în urma unui ordin al oracolului dela Delphi¹⁰). Dar în afară de

10) G. F. Kunz, **The Magic of Jewels and Charms** (Philadelphia, London, 1915), p. 74—75. Un întreg capitol al acestei cărți bogate (p. 94—117) este închinat meteoriților. Totuși Kunz, deși specialist în folclorul tuturor pietrelor prețioase, nu cunoaște lucrările pe care le cităm în nota următoare.

asemenea exemple celebre din antichitate, colecțiile etnografice și folclorice ne pun la îndemână nenumărate documente în legătură cu devoția pe care o arată și astăzi oamenii față de așa numitele *pierres de tonnere*; care de cele mai multe ori nu sunt decât pietre găsite pe locurile lovite de trăznet¹¹). Tot ce venea de „sus” era încărcat cu forte magice și sacre. Iar devoția aceasta față de anumite pietre se încadrează perfect în sistemul totalitar care unea prin aceleași legi întreg cosmosul.

Omul primitiv a cunoscut și a folosit, înaintea fierului terestru, fierul meteoric¹²). Eschimoșii întrebuițează și astăzi fier meteoric, pe care îl lucrează cu unelte de piatră¹³). Andree reproduce un cuțit de fier meteoric din Groenlanda (op. cit.

11) Cf. Richard Andree, **Etnographische Parallelen**, Neue Folge (Leipzig 1889), p. 30—41 („Der Donnerkeil”); P. Sébillot, **Le Folklore de France** vol. I (Paris 1904) p. 104—105; W. W. Skeat, **Snakestones** („Folklore”, vol. XXIII, 1912, p. 45—80).

12) Cf. G. F. Zimmer, **The Use of Meteoric Iron by Primitive Man** („Journal of the Iron and Steel Institute”, 1916, p. 306 sq.). Discuția asupra uzului fierului la primitivi și popoarele antichității, începută în **Zeitschrift für Ethnologie** în 1907, și urmată mai mulți ani, a fost rezumată de Montelius, **Prähistorische Zeitung**, 1913, p. 289 sq.

13) Richard Andree, **Die Metalle bei den Naturvölkern mit Berücksichtigung prähistorischer Verhältnisse**, (Leipzig, 1884), p. 129—131. Cartea lui Au-

fig. 31), care pare destul de bine făcut. Când Cortès a ocupat Mexicul, întrebând pe indigeni de unde aveau cele câteva cuțite — în stăpânirea șefilor — i se arată cerul¹⁴). Acelaș lucru se poate spune despre civilizațiile mesopotamiene și afroasiatice. Sumero-accadienii au cunoscut la început fierul meteoric, căci ideograma AN-BAR (alcătuită din semnele pictografice „cer” și „foc”) înseamnă „metal ceresc”, și acesta e cel mai vechi cuvânt sumerian care indică fierul¹⁵). Cuvântul care l-a înlocuit, BAR-GAL, „marele metal”, s'a

dree, deși foarte bogată, a fost puțin cunoscută cercetătorilor care au dezbătut aceeași problemă în ultimul timp.

14) T. A. Rickard, **Man and Metals. A history of mining in relation to the development of civilization** (New-York, 1932), vol. I, p. 148—149. Sinteza pe care a încercat-o Rickard este pe alocuri destul de superficială. Informația sa etnografică și arheologică, e minimă. Totuși, cele două mari volume alcătuiesc singura istorie generală a rolului metalelor în civilizația umană care există în vreo limbă europeană.

15) Hommel, **Grundriss der Geographie und Geschichte Vorderasiens** (Berlin, 1908—1922) p. 13; Giovanni Giustino Boson, **Les métaux et les pierres dans les inscriptions assyro-babyloniennes** (Inaugural-Dissertation, München 1914, 82 pagini), p. 11—12; Axel W. Persson, **Eisen und Eisenbereitung in ältester Zeit, Etymologisches und Sachliches** („Bulletin de la Société Royale des Lettres de Lund”, 1933—34, Lund 1934, p. 111—127), p. 114.

păstrat în termenul asirian *parzillu*, în sirianul *parzla* și ebraicul *barzel*¹⁶).

La Egipteni, deși fierul indigen a fost bine exploatat deabia în amurgul civilizației faraonice, cuvântul care îl indică trădează aceeași origină meteorică: *bi-n-pet* (coptic, *benipe*), „metal cereșc“. Wainright a dovedit că acest termen se referă la meteori, iar nu la o „Farbenanalogie“, cum se credea până la el¹⁷). Mai târziu, când a început să se folosească minereul, s'a făcut deosebirea între cele două specii de fier, creindu-se un nou termen: „fier de pământ“. Dar această îmbogățire a vocabularului metalurgic e relativ târzie. Poate fi privită ca o excepție origina terestră a celor două bucăți de fier găsite în Piramida lui Cheops (2900 In. Chr.) și mormântul din Abydos (circa 2500 In. Chr.), origină care nu mai poate fi pusă astăzi la îndoială, mai ales în urma cercetărilor lui Quiring¹⁸).

16) Persson, *op. cit.* p. 113.

17) Wainwright, într'un studiu din „The Journal of Egyptian Archaeology“, 1932 p. 1 sq. — rezumat de Persson, *op. cit.* p. 2—3.

18) E. Wyndham Hulme, **Early Iron-smelting in Egypt** („Antiquity“, June 1937, vol. XI, p. 222—223). H. Quiring — care și-a rezumat cercetările în **Die Herkunft des ältesten Eisens und Stahl** („Forschungen und Fortschritte“, 1933, IX, p. 126—127) — dovedește că fierul terestru egiptean a fost găsit în nisipul Nilului, în special nisipul aurifer din Nubia, care conține grăunte de magnetit ($Fe_3 O_4$) cu peste 60 % fier.

Un text hetit ne spune că regii din secolul XIV In. Chr. obțineau „fier negru din cer“¹⁹⁾. Persson pune în legătură cuvântul grecesc pentru fier, *sidēros*, a cărui etimologie e necunoscută, cu latinescul *sidus-eris*, „corp ceresc“, „stea“, etc., și cu litvanicul *svidu*, „a străluci“²⁰⁾. Fierul meteoric era cunoscut în Creta încă din epoca minoică (2000 In. Chr.) și a fost găsit într'un mormânt din apropierea străvechiului Knossos²¹⁾. Anumite pasagii din *Iliada* par a păstra amintirea acestei origini siderale a fierului.

SECRETELE METALURGIEI

Origina meteorică a metalelor le acordă, firesc, nenumărate virtuți magice. Metalele, fie că veneau deadreptul din Cer (prin meteori), fie că erau descoperite în sânul Pământului — erau îmbibate cu forțe magice. Deaceia, nu oricine putea lucra cu ele. Ritualele metalurgice, după cum vom vedea în cursul acestui studiu, aveau o funcție magică bine precizată. De altfel, nu numai în culturile mesopotamiene se întâlnesc asemenea credințe în legătură cu metalurgia. În China și India, cazanele de topit minereul și „inițiații“ cunoscă-

19) Rickard, *Man and Metals*, I, p. 149.

20) Persson, *op. cit.* p. 114.

21) H. R. Hall, *The Civilization of Greece in the Bronze Age* (London, 1928) p. 253.

tori ai ritualelor, păstrau în jurul lor o zonă sacră, alimentată și păzită de forțe magice (22). Un text al lui Senancherib, tradus de Boson, lasă să se înțeleagă că din cele mai vechi timpuri exista o castă specială — ghicitori, vrăjitori, sacerdoți — care se ocupa cu lucrările metalurgice, și care păstrau un „secret” ce nu se transmitea decât oral, „secret” îmbibat de magie (23). Acelaș lucru și în Egipt, unde „operațiunile metalurgice și tehnice erau în strânsă legătură cu practicile sacerdotale”; se pare, chiar, că însăși preoții pregăteau statuiele sacre, (24). Relațiile dintre „topitorie” și „vrăjitorie” s’au păstrat până în ziua de astăzi în anumite culturi populare asiatice (25). Cei care lucrează cu metalele sunt în atingere cu forțe misterioase și primejdioase. Magia metalului este tot atât de eficientă, fie că e de origine meteorică, fie că e scos din pământ. În cel dintâi caz, metalul e încărcat cu toate virtu-

22) Texte și comentariu în *Alchimia Asiatică*, fasc. I, p. 27 și urm., p. 72.

23) G. Boson, *I metalli e le pietre nelle iscrizioni sumero-assiro-babilonensi* („Rivista degli Studi Orientali”, vol. VII, 1916, p. 379—420) p. 381.

24) Aldo Mieli, *Pagine di Storia della Chimica* (Roma 1922), p. 115.

25) Robert Eisler, *Das Qainszeichen und die Qeniter* („Le Monde Oriental”, Upsala, vol. 29, 1929, p. 48—112) passim.

tea Cerului din al cărui firmament s'a rupt²⁶⁾ în al doilea caz, minereul e smuls înainte de vreme din matricea Mamei Pământ, și această operație aproape ginecologică este extrem de periculoasă prin forțele magice pe care le descarcă.

Etnografia și folkorul ne ajută să înțelegem mai clar aceste străvechi credințe în legătură cu metalurgia. În America de Nord Vest, bunăoară, fierarii sunt foarte apreciați; tradiția meșteșugului lor e secretă, și se transmite numai membrilor familiei²⁷⁾. În Africa dimpotrivă, fierarii sunt când respectați, când disprețuiți; în amândouă cazurile, însă, sunt considerați ca un grup de oameni misterioși, aproape confundați cu vrăjitorii. Așa, de pildă, tribul Bari, depe Nilul Alb (Africa Centrală), socotește pe fierarii nomazi drept paria.²⁸⁾ În Congo sunt însă foarte respectați, și se crede că au o obârșie regească. La Fani, fierarul e preot și medic în acelaș timp. Tribul Ogowé, care nu cunoaște și nu lucrează fierul, adoră

26) Robert Eisler, **Zur Terminologie und Geschichte der jüdischen Alchemie** („Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums“, 1926, N. F. vol. 26, p. 194—201), polemizând cu Dr. Gerhard Scholem, arată cum meteoritele metalice au condus la ideea cerurilor metalice, de fier, cupru, argint, aur, etc.

27) R. Andree, **Die Metalle bei den Naturvölkern**, p. 136 sq.

28) Andree, **op. cit.** p. 9, 42.

foalele fierarilor triburilor din vecinătate, așezându-le alături de alți fетиși într'un loc sacru. Dealtfel, o credință similară ne întâmpină la unul din cele mai înapoiate triburi indiene, Bhil, care oferă vârfurilor de lance cele dintâi fructe pe care le culeg²⁹⁾. Un alt trib african, însă, Jolofii împinge atât de departe disprețul față de meșteșugarii metalurgici încât nici măcar un sclav nu se însoară într'o familie de fierari. La tribul Tibbu, aceștia sunt chiar excluși din societate³⁰⁾.

Toate aceste superstiții și obiceiuri dovedesc funcțiunea ambivalentă a fierului; căruia și africanii, ca și tradițiile celorlalte popoare, îi conferă o origină divină și misterioasă. Fierul este încărcat cu atâta forță magică, încât cel care îl lucrează și îi cunoaște „secretele” devine firesc o făptură primejdioasă — și este hulit, temut sau respectat, după împrejurări. Deaceia fierarii alcătuiesc pretutindeni o clasă aparte, fiind considerați ca un grup de oameni misterioși, care trebuiesc izolați de restul comunității³¹⁾. Fierul a rămas până astăzi în conștiința populară încărcat cu puteri nefirești, și *cușitul* joacă un rol de

29) L. Rousselet, **Revue d'Anthropologie**, II, 1876, p. 61 — citat de Andree, p. 42.

30) Andree, **op. cit.** p. 41—43.

31) R. Andree, **Ethnographische Parallelen und Vergleiche**, (Stuttgart 1878), p. 153; **Die Metalle**, p. 42 sq.; Eisler, **Das Qainszeichen**, passim.

frunte în magie. Plinius (Hist. nat. XXXIV, 44) afirmă că fierul este eficient *contra noxia medicamenta* și deasemenea, *adversus nocturnas limphationes*. Credințe similare se întâlnesc în India contemporană, la Dayaki, la musulmanii din Persia și Turcia ³²⁾.

Referințele pe care le citează Goldziher, deși numeroase, alcătuiesc numai un sfert din materialul adunat de eruditul dr. Seligman. ³³⁾. Din toate aceste documente se precizează ambivalența magică a fierului în conștiința populară. Teama cu care sunt priviți până în zilele noastre Țigani fierari și căldărari, izolarea la care sunt constrânși în absolut toate comunitățile omenești cu care vin în contact se datorește în bună parte familiarității lor îndelungate cu metalele. Andree observă, dealtfel, cât de mult seamănă Țigani fierari cu fierarii din Africa ³⁴⁾.

După cum origina meteorică a metalelor e socotită pretutindeni o virtute magică sau divină

32) I. Goldziher, **Eisen als Schutz gegen Dämonen** („Archiv für Religionswissenschaft“, vol. 10, 1907, p. 41—46).

33) S. Seligmann, **Der böse Blick** (Berlin 1910), vol. I, p. 273—276; vol. II, p. 8—9, etc.; Seligmann, **Die magischen Heilmittel und Schutzmittel** (Stuttgart, 1927), p. 161—169. Această din urmă operă reprezintă o redacțiune mai desvârșită a câtorva capitole din **Der böse Blick**.

34) **Die Metalle**, p. 79 sq.

— tot astfel descoperirea minereurilor subterane este pusă în legătură cu o anumită „inspirație” primită de om dela spiritele înalte, sau de o „revelație” trimisă de Dumnezeu (Zei) prin sfinți (vrăjitori). Este aceeași „cupă a inspirației” din basorelieful mesopotamian și din cartea apocrifă a lui Ezra, Duhurile subterane, în paza cărora se află minele și comorile, sau sfinții care protejează umanitatea — revelează secretele metalelor, colaborând astfel la „construcții”. Motivul primordial al „inspirației” divine s'a păstrat pretutindeni în zonele metalurgice sau miniere.

Călătorul grec Nucius Nicander, care a vizitat Liège-ul prin secolul XVI, ne transmite legenda descoperirii cărbunilor în Nordul Franței și Belgiei: un înger s'a arătat sub chipul uni bătrân venerabil și a revelat unui fierar care-și încălzea cuptorul cu lemne, gura unei mine carbonifere³⁵). În Finister, o zână răutăcioasă (*groac'k*) descoperă oamenilor existența plumbului argentifer³⁶). Stul Péran, patronul minelor, a născocit cel dintâi topitul minereurilor. Duhurile care păzesc minele sunt geloase de comorile pe care le stăpânesc. Deaceia se crede, în Africa Occidentală și aiurea, că cel care descoperă o mină, moare cu-

35) Paul Sébillot, *Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays* (Paris 1894), p. 405.

36) *Ibidem*, p. 410.

rând. (Credința aceasta trebuie pusă în legătură și cu superstițiile universale țesute în jurul „locului nou”; cine intră întâi într'o casă proaspăt zidită, cine trece întâi pe un pod de curând clădit, etc. — moare în scurt timp³⁷⁾. Melanezienii nu încep o nouă mină decât după multe rituri și ceremonii³⁸⁾. Acelaș lucru se întâmplă în Europa până la sfârșitul Evului Mediu; minierii nu deschideau o mină decât cu slujbe religioase³⁹⁾. Mina a fost considerată întotdeauna, după cum vom vedea, o matrice vie, în care minereurile se zămislesc și cresc întocmai ca într'un pântec. În afară de duhurile subterane, bune sau rele, ale minelor, mai trăesc acolo, după credințele minierilor, nenumărate alte ființe misterioase; „Maitre Hoemmerling”, pe care poporul îl numește „Călugărul Muntelui”, „La Dame Blanche”, care vestește totdeauna surpările, precum și feluriți strigoi, fantome, etc.⁴⁰⁾.

Metalurgia a fost, așa dar, pretutindeni o artă sacră. Și sacralitatea aceasta se datora, cum am văzut, faptului că metalele nu făceau parte din „datele profane” ale existenței omului — ci ele

37) *Ibidem*, p. 415; Paul Sartori, *Ueber das Bauopfer* („Zeitschrift für Ethnologie”, XXX, 1898, p. 1—54), p. 15.

38) Sébillot, *Les travaux publics*, p. 417.

39) *Ibid.* p. 421.

40) *Ibid.* p. 479—493.

veneau din zone extra-terestre. Fie că le trime-
tea Cerul, fie că erau smulse din matricea subte-
rană — metalele veneau întotdeauna din „altă
parte”. Logica primitivă și a culturilor arhaice se
dovedește și aici coerentă. Tot ce nu aparține
firesc omului, tot ce nu se găsește în preajma lui,
tot ce nu participă la „condiția adamică de exis-
tență” este misterios, sacru sau demonic, pentrucă
îi schimbă firea. Acesta e sensul autentic, primor-
dial, al tuturor credințelor în legătură cu metalur-
gia: metalele schimbă firea omului, modificându-i
condițiile de existență. Și această modificare se
împlinește pe deoparte pentrucă anulează sta-
rea paradisiacă (etapele culegătorilor de fructe
și semințe), creînd o stare nouă — pe de altă par-
te pentrucă însăși prezența metalelor în societa-
tea umană aduce cu sine nenumărate forțe magice
necunoscute, aparținând altor niveluri cosmice, și
jocul acestor forțe obscure (sacre sau demoniace)
revelază sufletului omenesc alte orizonturi și îi
îngăduie alte experiențe.

Deaceia, credințele în legătură cu metalurgia și
„secretul” cazanelor de topit, pe care le întălnim,
alterate, în tradițiile chineze, indiene și mesopo-
tamiene — ne întămpină și în tradițiile helenice.
Legendele despre primele cunoștințe metalurgice,
considerate la început tehnici sacre, au ajuns în
Elada prin Asia Mică, mai precis prin Phrigia,
și insulele răsăritene. Dactylîi, Cabirii, Coryban-

ții, Cureții, Telchinii, etc. — toți aceștia au fost la obârșie duhuri metalurgice. Cabirii, ca și Dactylii, sunt numiți „meșteri ai cazanelor”, „puter-nici prin foc”, și cultul lor — rituri în care prezența metalelor e semnificativă — s'a răspândit cu timpul în întreaga lume mediteraniană, ajungând până în Egipt⁴¹). Dactylii, care au dus în Creta și Troada cele dintâi „secrete ale metalurgiei”, erau preoții zeiței Cybela⁴²). Această zeiță, considerată mai târziu divinitate a munților, a fost la început zeița minelor și a metalelor, avându-și sălașul *inlăuntrul* munților⁴³). Și nu este lipsit de semnificație faptul că tocmai una din zeițele-Mame, în jurul căreia s'a creiat mai târziu (când a devenit divinitate a Munților) „misterele” morții și învierii lui Attis — tocmai această zeiță Cybela „inspiră” și „revelează” oamenilor misterele metalurgiei. Cybela a fost și ea — alături de alte mari zeițe, Ishtar, Isis, Ashtartea, Demeter — o „inspiratoare” și o călăuzitoare a omului pe drumul nemuririi. Moartea și învierea

41) J. de Morgan, **La Préhistoire orientale**, tome III, (Paris 1927), p. 173—174.

42) Vezi cercetările lui Radet, **La Lydie et le monde grec au temps des Mermnades** (Paris, 1892) p. 269, etc., folosite de A. Rey, **La Science orientale avant les Grecs** (Paris, 1930) p. 22.

43) Hugo Gressmann, **Die orientalischen Religionen im helenistisch-römischen Zeit** (Berlin, 1930), p. 59.

lui Attis, al cărui mister l-a împlinit întâi Cybela, a „inspirat” pe oameni; ritualul împlinit de Cybela le-a slujit drept model pentru tehnica propriei lor învieri. De aceea într'un depozit neolitic pe care profesorul Mosso l-a desgropat la Paestos, s'au găsit alături de imaginile de lut ale zeiței Mame și scoici *petunculus*, o mare bucată de fier magnetic, mineral care pare a nu se găsi în Creta.

Sir Arthur Evans, din a cărui monumentală lucrare ⁴⁴⁾ împrumutăm informația de față, reproduce (p. 47, fig. 12, 6 a și fig. 13, 3) imaginea Marei Zeițe neolitice, și după felul rudimentar cum e lucrată înțelegem că ne aflăm în fața unor credințe extrem de vechi.

Este semnificativ faptul că o credință similară se întâlnește în celălalt hemisfer: în mormintele arhaice din Yucatan, s'au găsit alături de perle și scoici — amulete purtătoare de „viață” și „nemurire” — bucăți de fier ⁴⁵⁾. Deasemenea, Madeleine Colani a descoperit, cercetând megalithele din Haut-Laos (Indochina), perle arhaice și clopoțele de bronz. Este ciudat că în zilele noastre femeile Dayak din Borneo poartă coliere de perle cu numeroase clopo-

44) **The Palace of Minos** (vol. I, London 1921), p. 37.

45) Stephens, **Incidents of Travel in Yucatan**, t. II, p. 344, citat de Andree, **Die Metalle**, p. 136.

țele de bronz ⁴⁶⁾. Intocmai cum perla, simbol al matricei universale, emblemă a Vieții și a neodihnitei Creații ⁴⁷⁾, asigură prin prezența ei o soartă norocoasă în viața post-mortem — tot astfel fierul, scos din pământ (și atunci este tot o emblemă a matricei universale) sau dobândit din Cer, păstrează sufletul mortului în contact cu zonele sacre, siderale. Și aceste zone sunt sacre tocmai prin *realitatea* lor, prin *permanența* lor, prin faptul că deși participă la devenirea universală, nu sunt pieritoare, ca făpturile pământești, ci eterne.

Documentele pe care le-am menționat în acest capitol trădează așa dar aceleași concepții cosmologice pe care le-am întâlnit cercetând omologia Cer-Pământ la mesopotamieni și aiurea. Este ușor să ne convingem că oricum am privi orizontul mental al „primitivilor” sau al culturilor arhaice, ne întâmpină același *Weltanschauung* și aceiași conștiință a participării, — prin orice experiență, cât ar fi ea de neînsemnată — la marea Viață cosmică. Omul e în contact cu ritmurile și nivelurile cosmice în orice clipă. Departe de a-l steriliza sufletește, această

46) Madeleine Colani, *Essai d'ethnographie comparée* („Bulletin de l'École Française de l'Extrême Orient”, vol. 36, 1936, p. 197—280), p. 199 și fig. 24.

47) Despre simbolismul perlelor și scoicilor în toate culturile umane, cf. cartea noastră **La Mandragore**.

participare îi conferă o viziune totală a Cosmosului, îngăduindu-i, în acelaș timp, orgolioase încercări de „unificare” a Cosmosului despiciat prin creație...⁴⁸⁾

48) Ne-am ocupat de această „unificare” în primul capitol al cărții de față, și în **Legenda Meșterului Manole**. Problema o vom relua, însă pe larg, într-o lucrare specială asupra Simbolului.

III

Cosmos Viu

CREAȚIE ȘI NAȘTERE.

Pentru mesopotamieni, ca și pentru alte culturi arhaice, viața este un caracter universal al realului. Asta nu înseamnă numai că toate lucrurile sunt „însuflețite”. Nu avem de-aface cu o credință animistă, care conferă tuturor obiectelor o anumită forță magică obscură. În Mesopotamia ne întâmpină un sistem mai complicat și mai rotunjit, rezultatul unei îndelungi valorificări a Cosmosului. Căci „viața” lucrurilor neînsuflețite nu se reduce la o dinamică misterioasă a lor, la capacitatea oricărui obiect de a fi receptacol sau izvor generator de energie magice. Viața cosmică este organizată întocmai ca viața omului; cunoaște *nașterea*, *sexualitatea* și, în anumite cazuri, *moartea*.

Nașterea lucrurilor neînsuflețite nu s'a împlinit numai prin *creație*. Cum vom vedea în paginile ce

urmează, lucrurile neînsuflețite — metale, pietre, etc., — continuă să se nască mult timp după Creație. Ele „trăiesc” deci în contemporaneitatea omului și participă la același destin ca al lui. Când se spune, așa dar, că oamenii civilizațiilor arhaice nu cunoșteau istoria, este numai un fel de a vorbi. Ei cunoșteau o altfel de „istorie”, în centrul căreia nu sta omul ca atare — ci Viața. Astfel că puteau nu numai să solidarizeze viața cosmosului cu drama umană — dar făceau *contemporane* cât mai multe din nivelurile realității cosmice cu această dramă umană.

Creația omului este unul din episoadele cele mai semnificative din mitologia mesopotamiană.

Nu e locul aici să o discutăm în amănunte, dar e destul să amintim că, după cele mai vechi tradiții, Marduk (asociat întotdeauna cu o Mare Zeiță: Nintud, Aruru sau Mami) ¹⁾ creiază oamenii printr'un auto-sacrificiu. Cam în toate legendele primitive, omul este creat din lut sau țărână ²⁾. În Me-

1) S. Langdom, **Le poème sumérien du Paradis, du Déluge et de la chute de l'homme** (trad. Ch. Virolleaud, Paris 1919), p. 22, 23, 31—32.

2) Sir James Frazer, **Folk-Lore of the Old Testament** (London 1919), vol. I, p. 3—44; **Creation and Evolution in primitive Cosmogonies** (London, 1935), p. 3—35. (Deși apărut în urmă, studiul care dă titlul volumului **Creation and Evolution** este scris în 1909, și este mai puțin bogat ca cel din Folk-Lore). O tradiție persană afirmă că omul e creat

sopotamia, însă, se păstrează tradiția completă: Marduk face pe om din pământ și propriul său sânge:

„Voiu închea sângele meu, îl voiu face os.
„Voi ridica pe om în picioare, în adevăr
omul va fi..
„Voiu zidi omul, locuitorul pământului...”³⁾).

King, care a tradus și editat acest text, îl apropie de tradiția chaldeeană a creației, păstrate de Berosius (sec. III In. Chr.) care, după cum se știe, a scris în grecește o foarte prețioasă cosmologie babiloniană. „Și Bel văzând că pământul era deșert dar roditor, porunci unuia dintre zei să-i rezeze

din sudoarea zeului (Carnoy, **Iranian Mythology**, p. 293, în **Mythology of all Races**, Boston, vol. IV); legendele semite, dimpotrivă, subliniază facerea omului din lut (Langdom, **Semitic Mythology**, Boston 1931, p. 111—112; **Mythology of all Races**, vol. V). În anumite insule oceanice, se crede că omul s'a născut din praf (murdărie) amestecat cu sângele Creiatorului (Dixon, **Oceanic Mythology**, Boston 1916, p. 107). Cf. pentru alte referințe Stith Thompson, **Motif-index of folk-literature**, Vol. I, Helsinki 1932, p. 150—159 (este volumul 106 din „F. F. Communications“).

3) King, **The Seven Tablets of Creation**, p. 86; citat de Langdom, **Le poème sumérien**, p. 33. Furlani (**Il poema della creazione**, Bologna, 1934, p. 100 și urm.) dă o traducere puțin diferită. Cf. **ibid.**, p. 34, 35, legende mesopotamiene similare. La p. 37—39, lista traducerilor acestui „poem al Creațiunii“.

(lui Bel) capul, să amestece sângele care va curge cu pământ și să facă oameni și animale capabile de a suporta aerul" ⁴). Aceiași temă se întâlnește și în Egipt ⁵). Sensul general al acestor mituri nu e greu de înțeles: creația este întotdeauna un sacrificiu. O viață nu se „împrumută” decât printr'o jertfă de sine. Această concepție este atât de înrădăcinată în sufletul omului încât se regăsește chiar în „motive” care nu mai păstrează decât foarte vag schema cosmologică (riturile construcției, Meșterul Manole, etc.).

Acest gest primordial al zeului, creația omului prin propriul său sânge, este, într'un fel sau altul, imitat și repetat de om în tot ce „face” și „construiește” el, chiar dacă substituie unui auto-sacrificiu real, o efigie sau un rit. Dar dacă omul a fost zămislit cu sânge divin, alte lucruri de pe pământ participă tot atât de direct (deși poate nu atât de semnificativ) la corpul sau viața unui zeu. /Bunăoară, Nilul, în tradiția egipteană, isvorăște fie din sângele fie din sămânța lui Osiris ⁶). Fluviile sacre

4) Langdom, *op. cit.*, p. 34.

5) Frazer, *Creation*, p. 6; E. A. Wallis Budge, *From Fetish to God in Ancient Egypt* (Oxford, 1934), p. 143, 434 (omul creiat din lacrimile zeului); Adolf Erman, *Die Religion der Aegypter* (Berlin 1934), p. 66.

6) W. F. Albright, *Gilgames and Enkidu, Mesopotamian Genii of fecundity* („Journal of the American Oriental Society”, vol. 40, 1920, p. 307—335), p.

mesopotamiene își aveau izvorul în matricea unei Mari Zeițe. „Gura fluviului” înseamnă în unele limbi semitice vagina zeiței ⁷⁾). Aceiași ideie pretutindeni: omul, apele, viața organică, își au obârșia în sângele sau sămânța divină.

Dar, mult timp după Creație, lucrurile neînsuflețite continuă să se nască pe pământ. Se nasc, înmulțesc, și uneori mor; tocmai ca oamenii. Cu deosebirea că din tot neamul omenesc numai un singur bărbat, Ut-napishtim, care a fost așezat de zei pe o insulă „la gura celor două fluvii”, participă total la nemurire. Lucrurile neînsuflețite — pietre, metale, pietrele prețioase — deși s'au născut asemena omului (și uneori întocmai ca el, „ginecologic”), deși cresc și ele ca orice altă ființă, au totuși o viață mult mai lungă ca a omului. Aceste lucruri neînsuflețite participă deci mai total și mai

324, 325 și notă. După anumite tradiții egiptene, sudanezii au fost creați de Râ printr'un act de auto-erotism (Budge, **From Fetish to God**, p. 144).

7) Albright, **Somes Cruces in the Langdom Epic** („Journal of the American Oriental Society”, vol. 39, 1919, p. 65—90), p. 69: „gura prin care izvorăște un râu poate fi privită ca vulva sau **Muttermund** a pământului”. În babiloniană, **Kâ** și **pû** înseamnă „gura fluviului”, **pû** = vulva (**ibid. nota 11**). Babilonianului **nagbu** „izvor” îi corespunde ebraicul **neqebâ**, „femelă”. În l. ebraică termenul de „puț” se folosește și în sensul de „Doamnă, „soție”. Cf. despre credințele folclorice asupra nașterii copiilor, Dieterich, **Mutter Erde** (ed. II, Leipzig, p. 18 sq., 125 sq.)

intens la sferele cerești care le-au zămislit pe pământ, sunt încărcate cu mai multă *realitate*, cu mai multă forță magică. Deaceia prezența lor aproape de trupul omului, este fastă. Aceste lucruri vii, care au cunoscut cândva o naștere aproape „ginecologică”, dar care vor cunoaște foarte târziu moartea, așează pe om, pe deoparte, într’o corespondență astrală binevoitoare, iar pe de altă parte îi potențează „realitatea”, asigurându-i o viață mai lungă și mai fertilă. În această credință stă toată magia și mistica pietrelor prețioase sau semi-prețioase. Dacă perla simbolizează matricea universală și aduce femeiei, care o poartă, fertilitate — jadul, în China, simbolizează principiul solar, etern, imutabil, și cel care îl poartă își asimilează aceste virtuți magice, care, după moarte, îi vor feri chiar trupul de descompunere..

SEXUALITATEA PLANTELOR.

Sexualitatea este, ca și Viața, un caracter universal al realului. Lucrurile care trăesc sunt, în acelaș timp, rodnice; ele se înmulțesc în conformitate cu destinul lor, adică mai repede sau mai lent, dar nu sunt niciodată absente din marea dramă a vieții și a creșterii.

Este firesc, deci, ca mesopotamienii să fi descoperit sexualitatea reală, științifică, a unor anumite plante, cum e bunăoară smochinul sau palmierul. Fertilizarea artificială a fost practică din

vremuri foarte vechi în țara celor două fluvii⁸⁾.

În Codul lui Hammurabi sunt cel puțin două paragrafe, care legalizează fertilizarea artificială⁹⁾. Aceste cunoștințe s'au transmis apoi Arabilor și Evreilor¹⁰⁾. Sexualitatea aceasta obiectivă, științifică, nu trebuie însă confundată cu sexualitatea, am spune, magică, pe care popoarele mesopotamiene o aplicau tuturor celorlalte plante, pe alte criterii decât cele ale observației corecte și practicii arboriculturii. Mesopotamienii (ca, dealtfel, multe popoare orientale și mediteraniene) aplicau termenii de „bărbat” și „femeie” oricărei plante a cărei formă sau culoare le aminteau organele generatoare, sau le slujeau la anumite vrăji prin

8) G. Sarton. **The artificial fertilization of date-palms in the time of Ashur-Nasir-Pal** („Isis”, Nr. 60, vol. 21 Aprilie 1934) p. 8—14; **Additional note on date culture in ancient Babylonia** („Isis” Nr. 65, Iunie 1935), p. 251—252. Aceste două studii ale lui Sarton amintesc toate discuțiile purtate în jurul problemei, și indică bibliografia specială.

9) A. H. Pruessen, **Date culture in ancient Babylonia** („Journal of the American Oriental Society”, vol. 36, 1920, p. 213—232). Prussner valorifică studiul lui V. Scheil: **De l'exploitation des dattiers dans l'ancienne Babylone** („Revue d'Assyriologie”, 1913).

10) Solomon Gandz, **Artificial fertilization of date-palm in Palestine and Arabia**, („Isis”, Nr. 65, vol. 23, 1935, p. 245—250).

care planta respectivă se integra într'o serie precisă de corespondențe sexuale.

Bunăoară, cipresul era „bărbat”, ca și mătrăguna (NAMTAR): iar arbustul *nikibtu* (Liquidambar orientalis) avea „femeie” și „bărbat”, după forma lui, și după rostul pe care-l avea într'o operație magică ¹¹⁾.

Aceasta dovedește că asirienii, ca și alte popoare ale antichității, dedeau uneori dovadă de spirit de observație și de aplicare științifică (fertilizarea artificială) — dar că „teoriile” lor asupra lumii organice nu porneau dela asemenea observații, ci de la o intuiție totală a realității. Asirienii admiteau sexualitatea plantelor nu pentru că verificaseră acest lucru în cazul palmierului și al smochinului — ci pentru că sexualitatea era un caracter universal al realului. Deacea și clasificarea plantelor în „bărbat” și „femeie” era făcută după anumite legi ale gândirii magice: formă, culoare, rol magic.

Sexualitatea plantelor a fost afirmată și de medicii indieni (Charaka, Kalpasthâna, ch. V. 3) și terminologia sanskrită indică precis intuițiile care au condus la o asemenea descoperire: asimilarea cu organele sexuale umane. ¹²⁾

11) R. Campbell Thompson, **The Assyrian Herbal** (London, 1934; 284 p. in 8°, lithografiat) p. XIX—XX.

12) Mîrcea Eliade, **Cunoștințele botanice în vechea Indie** („Buletinul Societății de Științe din Cluj”, vol. VI. Oct. 1931, p. 221—237), p. 234—235.

Cunoștințele empirico-științifice ale acestor popoare arhaice nu erau folosite în construcția sistemului de înțelegere al Lumii. Realitatea Lumii nu putea fi intuită decât total, iar nu fragmentar, plecând dela amănunte sau practici empirice.

SEXUALITATEA METALELOR ȘI A PIETRELOR

Babilonienii, și după ei alte popoare, au aplicat sexualitatea întregului regn anorganic. Au distins, cum vom vedea îndată, pietrele „bărbătești” de pietrele „femeiești”, pe temeiul formei, culorii sau intensității strălucirii lor. Un text asirian, tradus de Boson, vorbește despre „piatra *musa* (de formă) masculină, piatra de aramă (de formă) feminină”. În notă, Boson precizează că „pietrele masculine” sunt cele care au o culoare mai aprinsă, iar „pietrele feminine” cele cari au o culoare mai palidă¹³. În textele alchimice siriene se vorbește despre „magnezia femeiască”¹⁴). Dealtfel, după cum se știe, cuvântul *arsen* înseamnă „bărbătesc”. Și astăzi, bijuterii deosebite „sexele” diamantelor după luminile lor. În Babilonia, sărurile și minereurile erau socotite „bărbătești” și „femeiești” după culorile lor. Această deosebire se întâlnește chiar în cele mai vechi texte, în așa numi-

13) Boson. *Les métaux et les pierres*, p. 73.

14) Ed. v. Lippmann *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie* (Berlin 1919), p. 393.

ta literatură rituală, și s'a păstrat în tabelele medicinale. ¹⁵⁾ Intuiția aceasta n'a pierit în conștiința popoarelor orientale și mediteraniene, ci a fructificat și s'a amplificat neconținut până în timpul Evului Mediu. Lapidariile medievale cunoșteau, bună oară, două specii din *lapis judaicus*; cea „bărbătească”, prevăzută cu mai multe șiruri de țepi egal distanțați între ei — și cea „femeiască”, netedă (era de altminteri o fosilă, care se găsea în Siria și Palestina).

Alchimia europeană definește Marea Artă ca „secretul” combinării „Masculinului” cu „Femininul”. Cum vom vedea îndată, chiar această „combinare”, departe de a avea un înțeles chimic, are o semnificație mistică.

Credințele acestea nu sunt simple „superstiții” lipsite de orice valoare teoretică. Și ele nu se pot reduce întotdeauna la o metaforă, așa cum ar putea fi cazul, bunăoară, la poetul arab Ibn Errūmī: „Care armă e cea mai bună? Numai o sabie cu tăișul bărbat și latul femeie” ¹⁶⁾. Dar poate că și a-

15) R. Eisler, *Die chemische Terminologie der Babylonier* („Zeitschrift für Assyriologie”, Bd. XXXVII, Aprilie 1926, p. 109—131), p. 116. Kunz, *The Magic of Jewels and Charms*, p. 188.

16) F. W. Schwartzlose, *Die Waffen der alten Araber aus ihren Dichtern dargestellt* (Leipzig, 1886), p. 142. Cs. Lippmann, *Entstehung und Ausbreitung der Alchemie*, p. 403

ceastă metaforă nu este decât expresia poetică a unei credințe generale; căci arabii numesc fierul tare, „bărbat” (*dzakar*), iar pe cel maleabil „femeie” (*ânît*)¹⁷).

Credințele acestea exprimă un sistem cosmologic și metafizic, care-și are rădăcinile și justificarea într'o intuiție specială a concretului. Mesopotamienii, ca și alte popoare, asemănau între ele obiectele reale nu în conformitate cu anumite clasificări abstracte, rod al unor cercetări analitice minuțioase — ci după „aparențele” lor, adică după intensitatea lor concretă. Asta nu înseamnă că erau incapabili de eforturi de abstractizare. Ceia-ce știm despre cosmologia și astronomia chaldeo-asiriană ne dovedește cu prisosință însușirile lor speculative. Dar ideia pe care și-o făceau ei despre „lege” se deosebete de cea dobândită de cei dintâi gânditori și matematicieni greci. „Legea” era numai formularea intuiției unui *întreg cosmic*. Odată ce-au stabilit Viața și Sexualitatea ca un caracter universal al realului — ca un corolar al omologiei Macro-Microcosmos — au aplicat această „lege” în experiența cotidiană. Și pentrucă *știau* că pietrele și minereurile sunt (*trebuie să fie*) și ele sexuate, au clasificat exemplarele care le cădeau sub simțuri pe temeiul „aparențelor” lor: for-

17) Leo Wiener, **Africa and the discovery of America**, vol. III, p. 11—12.

mă, culoare, etc. Importanța pe care babilonienii, ca și alte popoare arhaice, o acordau „aparenței” nu trebuie să ne inducă în eroare. Nu e vorba aici de „iluzii”, ci de un foarte puternic simț al concretului. Lucrurile *sunt* așa cum *par*. O viață mentală concentrată atât de intens asupra „întregului viu”, nu cunoștea nevoia despicărilor și analizelor decât în măsura în care aceste exerciții puteau descoperi analogii în acele lucruri care la prima vedere păreau disanaloage. Cosmologia și metafizica mesopotamiană este creația unui intens simț al concretului.

Un lucru nu putea fi „real”, nu putea fi „viu”, dacă nu era sexuat. Deaceia nu numai pietrele și minereurile erau sexuate, ci și lucrurile construite de mâna omului. După cum o casă, în credințele tuturor popoarelor, ¹⁸⁾ nu putea fi reală, nu putea dura, înfruntând timpul, decât dacă devenea *vie* printr'o jertfă care îi comunica „viață” și „suflet” — tot așa un lucru făcut de mâna omului era sau devenea *viu* prin sexuarea lui, prin integrarea lui într'un destin cosmic. In India, bunăoară, altarul sacrificial (*vedi*), era „feminin”, iar focul ritual (*agni*), „masculin” — și „din unirea lor se zămisleau urmași”. Dar nu numai altarul (*vedi*) avea această semnificație mistică. „Centrul pământu-

18) Am dezvoltat această idee în **Legenda Meșterului Manole**.

lui", „buricul" (*nâbhi*), era considerat, în India drept matricea Zeiței Mame ¹⁹⁾. Să ne amintim, deasemenea, că Indienii, ca și Mesopotamienii și celelalte popoare orientale, concepeau „buricul pământului" drept adevăratul centru al Cosmosului. Polivalența simbolică a lui *nâbhi* este evidentă. Intocmai ca și Ka'aba, care era sacră: 1.) ca meteorit, 2.) ca centru al Pământului", 3.) ca „locuință" a zeului masculin. Aceleași idei se întâlnesc la Greci (Herodot, V, 92)și la germani. Cuptorul de topit zmalțurile (Schmelzofen) era considerat „matrice", „sân" (Mutterschoss). Au rămas până astăzi în vorbirea curentă asemenea intuiții străvechi („Mutterkuchen", etc.) ²⁰⁾

Din aceste credințe, și din altele, similare, s'a născut noțiunea „pietrelor ginecologice", adică a unor pietre care aveau virtutea să promoveze fertilitatea și să faciliteze nașterile. Babilonienii cunoșteau o sumă de asemenea pietre ginecologice. Grecii vechi, Arabii și unele popoare primitive — deși din motive diferite — foloseau pietrele cu virtuți ginecologice. Am dedicat acestei probleme un

19) *Satapatha Brahmana*, I, 9, 2, 21. K. F. Johanson. *Ueber die altindische Göttin Dhisana* („Skrifter utgiffna Vetenskaps-Safundet i Uppsala, Uppsalla-Leipzig, 1917), p. 51—55.

20) R. Eisleir, *Die chemische Terminologie der Babylonier*, p. 115.

întreg capitol din cartea noastră *Legenda Mătrăgunei*, și nu mai putem reveni aci. ²¹⁾

Alte pietre aduc ploaia tot datorită structurii lor „femenine” ²²⁾. Sunt deasemenea pietre care, prin forma lor — naturală sau cioplită — întruchi-pează atât de concret „ideia” feminină încât devin idoli. Ele nu participă numai la magia Marei Zeițe, simbolul fecundității universale — ci *devin* această Zeiță. Adică, forma lor constituie un receptacol atât de perfect pentru „ideia” Marei Zeițe, încât aceasta este atrasă magic (prin magia „corespondenței”) și se întrupează în piatră. Dacă un meteorit de felul celui dela Mecca (Ka'aba) participă la sferile de unde a căzut și creiază prin prezența lui un mediu fast, „binecorespondent” — e ușor de înțeles de ce alte pietre, care *realizează* un simbol sexual feminin

21) Câteva indicații despre pietrele ginecologice: Ruska, *Das Steinbuch des Aristoteles*, p. 18, 165;

Boson, *I metali e le pietre*, p. 413—414; B. Laufer, *The Diamond. A Study in Chinese and Hellenistic Folklore* (Field Museum, Chicago 1915) p. 9 și urm. Rolul pietrelor magice, în general, este discutat în cartea noastră, de apropiată apariție, *Legenda Mătrăgunei*.

22) Scurtă bibliografie în R. Eisler, *Kuba-Kybele* („Philologus”, vol. 68, 1909, p. 118—151, 161—209), p. 192, nota 222. Logătura între pietre, sexualitate și potop discutată de Carl Hentze, *Mythes et légendes lunaires* (Anvers, 1929), p. 34 sq.

sau masculin, se bucură deasemenea de un cult special. Ele condensează forța magică sau divină înlăuntrul lor.

„NUNTA“ ȘI SENSIBILITATEA METALELOR.

„Nunta metalelor”, de care vorbesc alchimiștii medievali și rosicrucieni, într'un sens mistic — este o idee care-și are rădăcinile în cele dintâi intuiții ale omului. Idolii atât de respectați în Asia Mică, socotiți întruparea Marei Zeițe — erau de fapt imaginea matricei divine (vulva) și erau numiți „Piatra-Mamă” sau, cum precizează inscripțiile mithriace, *petra genitrix*²³). Pausanias (II, 21, 1) vorbește de un loc în Argos, considerat sanctuar al Demetrei, care se numea *délta*. Fick, și după el Eisler, traduc pe drept cuvânt *délta* = vulva. *Daleth* = *délta* = „ușă” = „femeie”. Nu e locul să amintim aici toate credințele care se leagă de concepția „femeiei ca poartă”, și pe care le-a studiat Trumbull, într'o carte pe atât de interesantă pe cât este de rară.²⁴) La greci în general triunghiul, *délta*, simboliza femeia, iar pitagoricienii îl considerau chiar *arche geneas*²⁵),

23) Eisler, **Kuba-Kybele**, p. 136—137; **Weltenmantel und Himmelszelt** (München 1910), vol. II, p. 411.

24) H. C. Trumbull, **The threshold covenant** (New York, 1892), p. 252—257, citează credințe chineze, grecești, evrești, etc. asupra identității femeie = poartă.

25) Franz Dornseiff, **Das Alphabet in Mystik und Magic** (Leipzig 1925, ed. II) p. 21—22.

nu numai pentru perfecțiunea lui geometrică, ci și pentru că reprezenta un arhetip ideal al izvorului fecundității universale. Noțiuni identice se întâlnesc și în tradițiile tantrice indiene, care deși apar în scrieri relativ recente, au mii de ani de viață „secretă”, latentă, înapoia lor. ²⁶⁾

Evident, simbolul „nunții” se întâlnește pretutindeni unde piatra sacră este considerată „casă”, „locuință” (matrice) a zeului masculin (*phallos*). Zeița Ka'aba, întrupată în piatra sacră dela Mecca, numită „fecioara coaptă”, era reprezentată alfabetic ca „locuința”, iar astrologic ca „mansio”, „statio” a zeului Lunei. Deasemenea, *piatra Ka'aba, tetrágonos lithos*, era „casa” unui *pyramis* sau obelisc („Konische Phallosstein”) ²⁷⁾.

„Sexualitatea” corpurilor neînsuflețite nu trebuie considerată, în cazul nostru, prin punctul de vedere, vulgar, al psihanalizei. Este vorba aici de o concepție curajoasă, a unui Univers viu, *întreg*, armonic. Noțiunea de „naștere” și „renaștere” fiind strâns legate între ele, era fatal ca simbolismul religios din toate timpurile să folosească expresii fiziologice și erotice. În cazul nostru, nici măcar nu e vorba de ideia religioasă a *renașterii*

26) Giuseppe Tucci, *Tracce di culto lunare in India* („Rivista di Studi Orientali”, vol. XII, 1929—1930, p. 419—427) p. 422 și notă, citând opinia autorizată a tantricului Bâskara Râya.

27) Eisler, *Kuba-Kybele*, p. 135.

— ci numai de o concepție cosmologică a Vieții împărțită în două sexe; concepție care face posibilă o viziune totală a Universului, înglobând după cum am văzut, nu numai ființele însuflețite, dar și obiectele „moarte”, chiar cele făcute de mâna omului. Să nu uităm că într'un *Weltanschauung* întemeiat pe omologia perfectă dintre Cer și Pământ, și pe Magie — toate lucrurile participă la arhetipuri, toate au anumite virtuți magice, prin ele înșile sau prin participare. E destul ca un obiect neînsuflețit să aibă o anumită formă sau o anumită culoare — ca el să se trezească odată cu nenumărate latențe, cu virtuți magice.

Ideia că toate lucrurile din lume sunt dominate de aceeași lege a vieții — Dragostea, Sexualitatea — n'a pierit odată cu stingerea culturilor mesopotamiene. Sunt structuri mentale, mai ales în lumea eurasiatică și mediteraniană, care se schimbă foarte lent. Deaceia, misticul și exegetul evreu Bahya Ben Asher (m. 1340) scrie: „Nu numai la palmieri se întâlnește bărbat și femeie, ci la toate speciile de plante, precum și la minerale, se află această înfrățire pe sexe, într'un mod firesc”²⁸). Sexualitatea mineralelor este menționată și de Sabatai Donnolo (913—928). Misticul și savan-

28) Solomon Gandz, **Artificial fertilization of date-palms in Palestine and Arabia** („Isis”, Nr. 65, vol. 23, Iunie 1935, p. 245—250) p. 246.

tul arab Ibn Sinâ (980—1037) afirmă că „iubirea romantică (*al-ishaq*) nu este un sentiment specific omului, „ci permează toate lucrurile existente — cerești, elementale, vegetale, minerale și animale — și sensul acestui mister nu poate fi nici perceput nici înțeles, și orice explicație îl face și mai obscur”²⁹⁾.

Ideia alchimică de „combinare” este, de fapt, o nouă interpretare a funcțiunii cosmice de „căsătorie”. Ceiace mai târziu va fi considerat ca un proces „obiectiv” de combinare, neutralizare, degradare — în concepția cosmologică a babiloniilor este numai o nouă manifestare a ritmului vieții universale.³⁰⁾

Asistăm aici la degradarea sensului originar — care era „organic” și cosmic — al unui fenomen natural, la transformarea lui în „proces mecanic”.

* Operațiile fizico-chimice, evenimentele cosmice, după revoluția mentală desăvârșită de Renaștere, își capătă autonomia față de legile vieții universale, integrându-se însă într’un sistem de legi mecanice, „moarte”. Nunta devine combinare; dragostea devine combustie; moartea devine neutralizare, incinerare, etc. Credem că nu ne înșelăm afirmând că aceste observații în legătură cu termi-

29) Gandz, *op cit.* p. 246.

30) Eisler, **Die chemische Terminologie**, p. 119 și urm.

nologia alchimică și chimică, explicate prin degra-
darea sensului original — pot aduce lumini noi
în înțelegerea fenomenului Renașterii și evului
modern european. Renașterea izbuteste să instau-
reze definitiv concepția anorganică, mecanică, a
Cosmosului. Validitatea acestei concepții e înteme-
iată, după cum se știe, pe *legile* materiei neînsu-
flețite, iar secolul XIX a încercat să aplice aceste
legi și asupra fenomenelor biologice și psihologice.

Nădăjduim să demonstrăm într'o lucrare spe-
cială că etapele vieții mentale ale omenirii sunt în
directă legătură cu câteva descoperiri importante:
metalurgia, agricultura, măsurarea timpului, etc.
Prin fiecare descoperire de acest fel, omul lua con-
tact, am spune, cu o altă ordine de realități, și se
integra într'un nou Cosmos. Descoperirea agricul-
turii, bunăoară, a integrat pe om într'un cosmos
viu, ale cărui „legi” stau sub semnul identificării
Pământului cu femeia, ploaia, fecunditatea, naște-
rea și moartea. Nu e vorba numai de omologări și
ecuații simbolice între aceste realități de niveluri
deosebite — ci de experiențe pe care le-au făcut
posibile descoperirea fenomenului agricol și trăirea
îndelungată în ritmurile vieții vegetale. Trebuie să
subliniem mai ales faptul că aceste experiențe au
modificat total structura mentală a omenirii; omul
agricol a luat cunoștință de realități care îi erau
inaccesibile în viața nomadă, a descoperit legi și a
înțeles simboluri față de care mintea lui era cu de-

săvârșire opacă înainte de a trăi experiența vegetală.

O modificare analoagă a structurii mentale s'a petrecut odată cu descoperirea metalurgiei. Un alt Cosmos a fost cunoscut, *revelat*, prin lucrarea metalelor, care, după cum vom vedea, erau și ele concepute ca niște organisme vii. Prezența metalelor și ritualele metalurgice au provocat experiențe și au alimentat procese sufletești prin care omul a fost *schimbat* în sensul concret al cuvântului. A simțit, adică, și a privit altfel lumea, descoperind realități care îi erau până atunci inaccesibile. Fiecare etapă fundamentală din istoria omenirii a făcut așa dar posibilă „pătrunderea” omului în alte niveluri cosmice. Fiecare nouă modificare a structurii umane înseamnă, într'un anumit sens, și o nouă fructificare a conștiinței — omul dobândind zone noi de experiență și descoperind analogii între niveluri de realitate mult deosebite între ele. Nu întotdeauna însă, aceste etape din istoria mentală a omenirii înseamnă și un pas înainte, o „evoluție”. Anumite descoperiri au condus uneori la o concepție sterilă a cosmosului și vieții, concentrând atenția omului asupra legilor materiei moarte, făcând incomprehensibil simbolismul culturilor tradiționale, adulterând chiar principiile metafizice. O asemenea concepție sterilă a cosmosului — cu toate derivatele ei mecaniciste și pozitivistice — a instaurat în conștiința euro-

peană Renasterea. In clipa când legile materiei moarte au căpătat primatul desăvârșit în cunoașterea occidentală, un mare număr de experiențe au devenit inaccesibile, și un întreg sistem de simboluri a devenit opac.

„MOARTEA“ ȘI „INVIEREA“ METALELOR.

Dacă metalele și mineralele pot „iubi”, și pot face „nuntă” — evident că ele sunt înzestrate cu o anumită sensibilitate. Într’adevăr, textele alchimice helenistice și arabe vorbesc despre „tortura” metalelor. Expresia pentru „operațiunile chimice” este tocmai aceasta: tortura. Și metalele sunt înglobate în marea lege mistică — elaborată de lumea alexandrină și creștină — că viața eternă nu poate fi obținută fără suferință și fără moarte. Într’un text alchimic foarte cunoscut — *Turba Philosophorum* — întâlnim această idee „mistică” a suferinții metalelor. „Eo quod cruciata rex, cum in corpore submergitur, vertit ipsum in naturam inalterabilem ac indelebilem”³¹⁾. Ruska precizează că, la alchimiștii greci, expresia de „tortură” era numai alegorică. Ea începe să desemneze „operația chimică” deabia în alchimia arabă, și acolo într’un sens destul de misterios.

31) Julius Ruska, *Turba Philosophorum. Ein Beitrag zur Geschichte der Alchemie* (Berlin, 1931), p. 168; text german, p. 254.

În Testamentul lui Ga' far al Sâdiq se spune precis: corpurile moarte trebuiesc torturate prin Foc și prin toate Artele Suferinții, ca să fie înviate din nou; căci fără suferință și fără moarte, nu poate fi vorba de Viață Eternă ³²).

Ne aflăm, în plin Ev Mediu, în fața unor idei care își au rădăcinile în străvechile intuiții mesopotamiene. Pe de altă parte, este ușor de descifrat aici o altă formă a „misticii creației”, de care ne-am ocupat la începutul acestui capitol. Alchimistul arab spune că fără suferință și fără moarte nu se poate nădăjdui Viața Eternă — iar tradițiile arhaice ale Creației afirmă că omul și toate lucrurile vii au fost zămislite din sângele zeului, prin moartea lui, prin suferințele lui. Deasemenea, construcțiile ridicate de mâna omului nu pot dura (nu pot avea, în sensul materiei, o „viață eternă”) dacă cineva, om sau animal, nu este jertfit la temelie. Este adevărat, în textele arabe mai sus citate întâlnim o „mistică alchimică” alimentată și creată de nenumărate izvoare spirituale (gnoza creștină, sufismul persan, etc.), care depășește în semnificațiile sale rudimentarele documente mesopotamiene. Este vorba aici de suferința care mântuiește, de moartea care trebuie experimentată voluntar ca să dobândești Viața veș-

32) Julius Ruska, **Arabische Alchemisten** (Heidelberg, 1929) p. 77.

nică — semnificații care au fost descoperite și adâncite odată cu apariția creștinismului. Dar ele aveau totuși, înapoia lor, o îndelungată pregătire orientală.

MEDICINA ȘI MAGIE.

Intr'un astfel de Cosmos, permeat de aceiași forță magică, ocupat de aceleași forme — care se întâlnesc în toate nivelurile existenței — maladiile nu pot avea decât o cauză magică. A intervenit într'un organism un agent din afară (demon, vrajă); sau omul a intrat în contact cu o zonă nefastă, vrăjită (a atins un obiect impur, a călcat legile rituale, și-a asimilat un obiect de altă „structură“ decât cea pe care o are corpul său); sau, pur și simplu, „destinul“ său (astral, dar și organic) îl face să sufere, îl introduce într'un „infern“ (durere, lipsă de armonie, inconștiență). Oricare ar fi „cauza istorică“ a maladiei, „cauza primă“ este de ordin magic: s'a stricat armonia prin intervenția unor forțe *necorespondente*. Și aceste forțe — personificate sau nu — pot fi expulzate prin mijloace pur magice, sau prin ajutorul unor substanțe (minerale sau vegetale), încărcate cu latențe benigne, adică *corespondente*.

Deaceia medicina babiloniană a fost multă vreme o simplă tehnică vrăjitorească. Se încerca expurgarea forțelor nocive, necorespondente, prin

mijloacele cele mai simple, adică prin imprecatii, talismane, vrăji. Anumite pietre erau îmbibate de forțe magice benigne, și ele erau purtate aproape de piele, în legătură directă cu trupul uman, pentru a-l încărca de energie vitală, armonioasă. „Pietrele magnifice, pietrele abundenții și ale bucuriei, făcute splendide pentru carnea zeilor... aceste pietre, așezate ca ornament pe pieptul Regelui, Azag, mare preot al lui Enlil, fă-le să strălucească, și Spiritul rău să se țină departe de locuință...”³³). Aceiași credință în influența anumitor pietre scumpe (jad), îmbibate de forțe sacre, vitalizante — se întâlnește și în China³⁴) ca să nu mai vorbim de culturile „etnografice”, în care pietrele prețioase și semi-prețioase au virtuți talismanice și terapeutice³⁵).

După tot ce-am spus în paragrafele precedente asupra însușirilor magice și valențelor cosmice a anumitor pietre, credințele acestea sunt foarte ușor de înțeles. Prin purtarea direct pe piele a pietrelor încărcate cu virtuți vitalizante — omul pătrunde în zona cosmică la care participă aceste pietre, pătrunde deci într'o realitate bine organi-

33) Boson, *Les métaux et les pierres*, p. 69.

34) Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, vol. I, p. 18 și urmări, despre virtuțile diamantului, turcoazei și ale altor pietre prețioase.

35) Cf. Kunz, *The Magic of Jewels and charms*, passim, și cărțile lui S. Seligmann.

zată, la adăpost de „conflicte“ și „drame“. Omul este proiectat magic într'un nivel în care nu ajung „demonii“, adică nu pătrund forțe „necorespondente“ sau disanaloage.

Atât era de organică legătura între *maladie* și *păcat* (păcat împotriva „sacralului“, a *armoniei*, a *legilor*) — încât în multe culturi arhaice îmbolnăvirea omului revela prezența „păcatului“. Astfel se întâmpla în Yucatan ³⁶⁾, în Babilonia ³⁷⁾ ca și cu Israel ³⁸⁾. Mărturisirea păcatelor era uneori ocazionată de o bruscă îmbolnăvire ³⁹⁾. Legăturile dintre magie și medicină sunt atât de cunoscute încât ne îngăduim să nu stăruim asupra lor ⁴⁰⁾. Medicul babilonian făcea și el vrăji — adică încerca conjurarea răului prin mijloace magice ⁴¹⁾. În anumite zile nefaste medicul nu-și

36) Raffaella Pettazzoni, **La confessione dei peccati**, vol. I (Bologna, 1929) p. 106 și urm.

37) **Ibid.** vol. II (Bologna, 1934), p. 107, 110.

38) **Ibid.** vol. II, p. 260.

39) **Ibid.** vol. I, p. 51; 57.

40) Cf. Meissner, **Babylonien und Assyrien**, vol. II, p. 283—323, despre medicina asiro-babiloniană. Texte noi, traduse și comentate, în studiul lui R. Campbell Thompson. **Assyrian medical text** („Proceedings of the Royal Society of Medicine“, 1924, vol. XVII, p. 1—34). Bibliografie, Pettazzoni, **La Confessione dei peccati**, vol. II, p. 72 și urm.

41) G. Furlani, **La Religione babilonese-assira**, vol. II, p. 166.

poate îngriji bolnavul, după cum, în acele zile, Regele nu-și poate exercita autoritatea regală⁴²⁾. Aceasta dovedește încă odată semnul magic sub care stau toate activitățile umane. Dovedește, de asemenea, că boala era o întâmplare semnificativă, o rupere a armoniei cosmice — și împotriva ei nu se poate lupta într'un timp anarhic (zile nefaste), într'un interval deschis tuturor posibilităților. Dealtfel, patronii medicilor sunt anumiți zei (Enki-Ea, Nimurta, Tammuz)⁴³⁾. Nimurta, patronul medicilor, este în același timp zeul granițelor⁴⁴⁾; el veghează, deci, la păstrarea limitelor, este o divinitate a inteligenței și Justiției. Boala, ca și nerespectarea granițelor — teritoriale, biologice, morale — este o ieșire din norme, o rupere a armoniei, a înțelegerii, un act anarhic.

Maladiile erau, deci, uneori, o personificare a anarhiei, a Spiritului Răului, a „demonilor“. Impotriva lor se lupta prin vrăji (restabilire magică a armoniei) sau prin anumite medicamente, minerale sau vegetale: acestea din urmă îndeplineau tot o funcție magică, deoarece influențau prin virtuțile lor latente (forme, culori, gust, etc.), interveneau în dezordinea organică a corpului uman cu tot ceea ce le conferea o participare la realitățile

42) *Ibid.* p. 185, 201.

43) *Ibid.* vol. I, p. 126, 157, 280, 281, etc.

44) *Ibid.* vol. I, p. 224.

nevăzute. O piatră de o anumită culoare fastă — îmbibată de puterea și vitalitatea „Cerului” la care participa — avea destulă energie magică pentru ca să poată restabili armonia în corpul bolnavului. Acelaș lucru se poate spune despre anumite plante, medicinale. Ele aveau virtuți medicinale pentrucă aveau virtuți magice, pentrucă le „corespundea” o realitate fastă dincolo, în Cer.

Deaceea bolile erau considerate ca o luare în stăpânire a corpului de către demoni. Deaceia anumite texte mesopotamiene conjură demonii benigni să intre în corp, să ia locul celor răi, anarhici, „dramatici”⁴⁵).

Lucrând cu plante și cu minerale, medicina babiloniană rămâne în acelaș cosmos magic al orizontului său mental. Pentrucă „așa cum am văzut, și plantele și mineralele aparțin aceluiaș întreg; ele sunt vii, sunt „sexuate”, primesc, păstrează și răsfrâng forța magică universală, prin misterioasele legi ale participației, analogiei, corespondenței. Lucrând cu plantele — babilonienii păstrau contactul cu o simbolică și o magie străveche: cosmologia acuată, vegetală, ale cărei rădăcini se împântă adânc în trecutul omenirii. (Apa a fost întotdeauna un instrument contra „magiei negre”, contra vrăjilor. „Planta vieții” se afla, după tra-

45) Fr. Lenormant, *La Magie chez les Chaldéens, et les origines accadiennes* (Paris, 1874), p. 33. Despre conjurarea „durerilor de cap”, p. 20, 21—23.

dițiile indo-iraniene și mesopotamiene, în fundul Oceanului) ⁴⁶). Lucrând cu mineralele — babilonienii erau aproape de un alt izvor magic: concepția Cerurilor „metalice” și cea a Pământului Mamă a minereurilor, concepție pe care rămâne s'o desbatem în paginile ce urmează.

Asemenea concepții magice n'au structurat doar culturile mesopotamiene — ci au cucerit zone foarte largi, în tot bazinul Mediteranei și în Asia Occidentală ⁴⁷).

⁴⁶) Despre rolul Apei și al plantelor, cf. cartea noastră **La Mandragore**.

⁴⁷) Max Semper, **Rassen und Religionen im alten Vorderasien** (Heidelberg, 1930), p. 365—367.

IV

Alchimia Babiloniană

Anul 1925 va rămâne o dată importantă în istoria alchimiei orientale. În acel an s'a dezbătut pentru prima dată, cu seriozitate și pasiune, problema documentelor alchimice asiriene de curând descifrate și traduse de R. Campbell Thompson, (1) Bruno Meissner (2) și Robert Eisler (3). În urma interpretării propuse de Robert

1) **On the Chemistry of the Ancient Assyrians** (London, 1925, 158 pagini, lithografiat).

2) **Babylonien und Assyrien**, vol II, (Heidelberg, 1925), p. 382 și urmare.

3) **Der Babylonische Ursprung der Alchemie** („Chemiker-Zeitung“, Nr. 83, 11 Iulie 1925, p. 577 sq.; Nr. 86, 18 Iulie, p. 602 sq.); **L'origine babylonienne de l'alchimie** („Revue de Synthèse Historique“, 1926, p. 1—25); **Die chemische Terminologie der Babylonier** („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 37, Aprilie 1926, p. 109—131).

Eisler, au intervenit în discuție — cu puncte de vedere pe care le vom cerceta în paginile ce urmează — asiriologul H. Zimmern ⁽⁴⁾, istoricul chimiei Ernest Darmstaedter ⁽⁵⁾ și orientalistul Julius Ruska ⁽⁶⁾, renumit prin studiile sale asupra alchimiștilor arabi. Interpretarea lui Robert Eisler — pe care o împărtășim și noi, întemeiați pe documente paralele, prea puțin cercetate până acum — pare a fi acceptată integral de profesorul Abel Rey ⁽⁷⁾, care dealtfel nu pretinde a fi un specialist în istoria științelor orientale. Nestorul istoriei alchimiei, Edmund von Lippmann, a rămas deocamdată într'o poziție neutră ⁽⁸⁾. E firesc, to-

4) **Assyrische chemisch-technische Rezepte, insbesondere für Herstellung farbiger glasierter Ziegel, in Umschrift und Uebersetzung** („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 36, Septembrie 1925, p. 177—208); **Vorläufiger Nachtrag zu den assyrischen chemisch-technischen Rezepten** (ibid. Bd. 37, 1926, p. 213—214).

5) **Vorläufige Bemerkungen zu den assyrischen chemisch-technischen Rezepten** („Zeitschrift für Assyriologie“, Septembrie 1925, p. 302—304); **Nochmals Babylonische „Alchemie“** (ibid. Septembrie 1926, Bd. 37, p. 205—213).

6) **Kritisches zu R. Eislers chemiegeschichtlicher Methode** („Zeitschrift für Assyriologie“, Bd. 37, 1926, p. 273—282).

7) **La Science Orientale avant les Grecs** (Paris, 1930), p. 193 sq.

8) **Entstehung und Ausbreitung der Alchemie**, vol. II (Berlin, 1931), p. 51 sq.

tuși, ca Lippmann să încline de partea elevilor săi Ruska și Darmstaedier, care consideră alchimia ca o simplă prechimie.

Înainte de a traduce textul capital, în jurul căruia s'au purtat discuțiile, să ne amintim concepția magică a mesopotanienilor în tot ce privește metalele și planetele. Să ne amintim mai ales caracterul sacru, misterios, aproape mistic — al ritualelor metalurgice. Cazanul în care se topeau minereurile era îmbibat de forțe magice; oare nu se împlinea înăuntrul lui un proces care înlocuia și depășea Natura? Metalele cad din Ceruri — sau cresc în pământ, în sânul Mării Zeițe, așa cum, tot de-acolo, cresc plantele și animalele. Prin urmare, în cazanul unde se topește minereul, ca să se obțină metalul curat — se petrece o operație magică de creștere accelerată. Rămase în sânul Mamei — ascunse sub pământ — minereurile ar fi crescut încet, așa cum crește embrionul în matrice. Cazanul metalurgic primește, așa dar, un embrion — și-i grăbește creșterea. Cazanul înlocuiește marea matrice telurică, în care — nevăzute și nesimțite, — cresc (sau se coc) metalele (9). Este firesc, atunci, ca o asemenea operație metalurgică să nu fie considerată o simplă lucrare tehnică, de către oameni care concep Lumea ca un întreg viu, și acordă chiar

9) Eisler, *Die chemische Terminologie*, p. 115, etc.

celor mai inerte obiecte o naștere, o creștere, o moarte și o eventuală *renaștere*.

Este firesc ca operația metalurgică să fie un ritual, plin de *secrete* și de primejdii — întocmai ca orice alt act sacru. În acel cazan de topit nu se petrecea o simplă operație fizică sau chimică — ci un act de *creștere*. Mai mult, nașterile premature au fost întotdeauna considerate ca o întâmplare nefastă, o rupere a armoniei — deci un act primejdios, diabolic. Ori, minereurile, fiind *embrioni* — sunt încărcate cu aceleași forțe primejdioase pe care le emană foetusii. Încă un motiv ca ritualele metalurgice să fie nocive pentru oricine nu e „inițiat“, pentru cei care nu cunosc „secretele“ artei topitoriei și n'au luat măsurile de precauție necesare.

„PREGĂTIREA CAZANULUI“

Dăm traducerea textului asirian din biblioteca lui Assurbanipal, folosind ca bază versiunea lui Thompson, comparată cu cea a lui Meissner și R. Eisler.

„Când vrei să pui temelia unui cazan pentru minereuri, caută o zi favorabilă într'o lună norocoasă, și pune temelia cazanului. În timp ce se lucrează cazanul, tu trebuie să-i privești (pe ei) și să lucrezi tu însu-ți (?) (în cazan); tu trebuie să aduci embrionii (*Kubu*)... ¹⁰⁾ un altul (?), un

10) Textul este destul de obscur. Am urmat versiunea lui Thompson. Meissner traduce pasagiul cu

strein, nu trebuie să intre, nici să pășească înaintea lor cineva care nu e curat; în ziua în care ai pus minereul în cazan trebuie să faci un sacrificiu în fața embrionilor ¹¹⁾ să așezi o cădelniță cu rășină de brad, și să torni bere *Kurunna* în fața lor (a embrionilor).

„Tu trebuie să aprinzi focul sub cazan, și să pui minereul în cazan. Oamenii pe care îi aduci aproape de cazan trebuie să se purifice, și după aceea să-i lași aproape de cazan. Lemnul pe care trebuie să-l arzi sub cazan trebuie să fie din styrax (*sarbatu*) — bucăți groase, jupuite, dar care n'au fost expuse în grămezi, ci au fost ținute sub înveliș de piele — tăiat în luna lui Ab. Acest lemn trebuie pus sub cazan”.

Din acest document, oricare ar fi variantele traducerii lui în limbile europene, se desprind câteva concluzii semnificative. Întâi de toate, nu rămâne nici o îndoială asupra caracterului *sacru* pe care îl avea, la Babilonieni, arta metalurgică. Totul seamănă mai mult cu un *ritual*, decât cu o opera-

multe semne de întrebare : „Während man den Ofen anschaut (?), und ihn machts, sollst Du die (göttlichen) Föten aufzählen (?)“. Versiunea franceză a lui Eisler este simplificată : „Dès qu'on a orienté le four et que tu t'es mis à l'oeuvre, place les „embryons“ divins dans la chapelle du four“.

11) Un „sacrificiu ordinar“, traduce Eisler ; „li-bație“, este în versiunea lui Thompson ; „sacrificiu“, Meissner.

ție pragmatică. Se alege o zi favorabilă, într'o lună fastă — ca pentru un sacrificiu. Zona cazanului e consacrată; un profan nu se poate atinge decât după ce trece prin purificări prealabile. Se fac libații rituale minereurilor, urmate de un sacrificiu. Se ard mirodenii, și se varsă lichidul fermentat *kurunna*, întocmai ca la un mare sacrificiu. Lucrătorii metalurgici trec prin numeroase purificări. Lemnul pentru foc este un anumit lemn, consacrat, pur; nu-l vede soarele, este cojit, căci va participa la un act magic în relație cu „embrionii“, cu pământul (pântecul, întunerecul).

Ca să se vadă și mai bine deosebirea dintre o asemenea operație sacră, și o operație profană — dăm traducerea unei rețete pentru facerea smalțului albastru.

„Dacă vrei să prepari un smalț albastru deschis, pisează separat, apoi amestecă, 10 *mina*¹²⁾ din piatra *immanaku*, 15 *mina* cenușă de leșie, $1\frac{2}{3}$ *mina* de iarbă albă (?); pune amestecul într'un cazan cu patru ochi (deschizători) și aprinde un foc domol, care să nu fumege; îndată ce conținutul ajunge la roșu alb, scoate-l, lasă-l să se răcească, pisează-l din nou, amestecă-l cu sare albă, pune-l într'un cazan rece, aprinde un foc domol fără fum; îndată ce conținutul ajunge la roșu por-

12) O *mina* avea aproximativ 500 grame. Lămuriri mai puțin tehnice, accesibile în Delaporte, **La Mésopotamie** (Paris, 1923), p. 249, 251.

tocaliu... tornă-l pe cărămida arsă. Numele său este atunci smalț albastru deschis“.

E lesne de observat caracterul *profan*, negustoresc, al acestei rețete. Nici un preliminarium ritual; nici un sacrificiu; nici o interdicție. Totalitatea rețetelor tehnico-industriale care au fost descifrate și traduse, sunt redactate în același stil sec, profan.

După știința noastră, numai într'un singur alt fragment, intitulat: „Pregătire după aviz (magic?)“ se mai întâlnesc prescripții rituale: „...scoate afară embrionul: fă un sacrificiu, fă ofrande (pentru morți) pentru lucrători, etc.“¹³). Restul rețetelor sunt empirice, și par a fi transmise într'o epocă destul de tardivă, când nu mai există *secretul* meșteșugarilor, castele închise.

În orice caz, comparând bine cele două documente traduse, este ușor de înțeles unde intervine *teoria*, deci „știința“ — și unde nu era decât rețeta tehnică, simplă notare a proporțiilor. Se vede că, în cazul metalurgiei, oficiantul se mișcă într'un Cosmos viu și magic — în timp ce rețetele tehnice pentru smalțuri, sticle, culori, pietre artificiale, nu implicau operații semnificative, responsabile, primejdioase. Într'o parte era Viața, Intre-

13) Compară traduceri de texte medicale din Thompson, **Assyrian medical texts** („Proceedings of the Royal Society of Medicine“, 1924, vol. 17, p. 1—34) cu rețetele din lucrarea aceluiași, **On the Chemistry**, p. 66.

gul, Teoria — în cealaltă parte era meșteșugul profan, bucătăria, operația ne semnificativă.

Tehnicile metalurgice și ceramice, deși au rămas în tot cursul istoriei asiro-babiloniene în legături strânse cu magia, teologia și cosmologia — au dobândit nenumărate „adevăruri științifice“, și au dat naștere la rețete practice care au fost, mai târziu, acceptate de „știința“ propriu zisă, europeană. Bunăoară, asirienii, ca și întreaga lume antică cunoșteau virtutea corozivă a acizilor (oțet, etc.) asupra rocilor ¹⁵). Prepararea sticlei, a sticlelor colorate, a zmalțurilor, se făcea, după cum am văzut, prin rețete foarte precise, a căror formulă ni s'a transmis ¹⁶). Dar nu avem nici un motiv să credem că asemenea cunoștințe pragmatice aveau, în lumea asiro-babiloniană rolul pe care l-au jucat mai târziu în cultura europeană. Dovadă că ele nu alcătuiau decât un „meșteșug“, este faptul că în timp ce operațiile metalurgice începeau prin rituale și purificări prealabile, rețetele sticlelor și ale zmalțurilor nu indică nici un ritual; ele erau

15) R. Campbell Thompson, **On the Chemistry of the Ancient Assyrians**, p. 106 și urm.

16) Ibid. p. 58 (rețetă pentru sticla **Zukû**), p. 59 (rețetă pentru **lapis lazuli** artificială), p. 64 (cristal verde), p. 65 (sticlă galbenă), etc. Asirienii cunoșteau salpetrul și virtuțile sale decolorante asupra pastei sticlei (p. 28—29).

operații profane (asta, cel puțin în etapele finale ale culturii asiriene).

„EMBRIONII“

În textul metalurgic se menționează de mai multe ori cuvântul *an-kubu*, pe care Eisler îl traduce prin „embrioni divini“, Thureau-Dangin prin „une sorte de démon“¹⁷⁾, Zimmern prin „avorton“ (Fehlgeburt, Missgeburt)¹⁸⁾ iar Ruska¹⁹⁾, urmând pe Meissner și Zimmer, crede că nu sunt „embrioni“, ci „Fetische oder Schutzpatrone der Schmelzarbeit“. Toată problema este : dacă *an-kubu* denumește chiar minereul scos din pământ și pus în cazan — sau se referă la anumite spirite obscure, sau la prezența unor „avortoni“ umani, aduși pentru eficiența lor magică.

Trebuie să amintim, dela început, că foetușii au în multe culturi primitive sau arhaice un rol important de magie neagră. Meyer, în traducerea comentată și adnotată a cărții indiene *Arthashastra*²⁰⁾ menționează mai multe exemple de funcțiunea magică pe care o au foetușii, cadavrele copiilor, etc. De obicei, foetușii sunt întrebuințați

17) „Revue d'Assyriologie“, vol. 19, p. 81.

18) **Assyrische chemisch-technische Recepte**, pag. 180.

19) **Kritisches zu R. Eislers chemischgeschichtlicher Methode**, p. 275.

20) Pag. 379, 649, etc.

în acte de magie neagră. Este și ușor de înțeles de ce. Avortul se datorește unei vrăji, el fiind un act împotriva firii, o rupere a armoniei, o ieșire din norme. Un avorton este un obiect încărcat de forțe diabolice, destructive, anarhice — forțe pe care vrăjitorul le utilizează în acte de magie neagră. Latențele nocive pe care le păstrează un foetus, pot fi proiectate — cu aceeași virulență cu care ele au mai lucrat odată, provocând avortul — împotriva unui organism viu. (Să ne amintim însă, că *vii* sunt aproape toate lucrurile, pentru mentalitatea primitivă; o casă, un cazan de topit, un altar, etc., toate acestea sunt *vii*, sunt *intregi*, sunt *sexuate*).

Deaceia actul avortului conferă, în foarte multe locuri, forțe magice considerabile femeiei care l-a practicat. În tribul Ba-Pedi se crede că o femeie care — cu sau fără voia ei — a avortat, poate să omoare un bărbat culcându-se lângă el. Victima e otrăvită, începe să tremure, și moare peste o săptămână²¹). Explicația acestei credințe e destul de ușoară; femeia care a avortat a devenit un factor de forțe nocive. În trupul ei s'a petrecut un fenomen anormal, care se datorește intervenției unor energii magice externe (vrăji, „destin“, vreun tabu călcat, etc.) Pântecul ei este

21) Frazer, *Taboo and the perils of the soul* (ed. III, London 1911) p. 153.

vasul în care s'au adunat latențe anarhice, forțe ale morței. Intervin, în această credință, și alte superstiții străvechi referitoare la vărsarea sângelui, la rituale obstretice — pe care nu le putem examina aici. Destul însă să spunem că o naștere prematură, un avort, a fost întotdeauna considerată drept aducătoare de nenorociri. La Hitiți, bunăoară, faptul acesta era considerat cu multă teamă, și maeștrii în arta divinatorie erau chemați să examineze constituția foetului, ca să-și dea seama cărei forțe funeste se datorează nenorocirea ce așteaptă poporul ²²). Ceeace se desprinde din aceste fapte este în primul rând credința că un avort nu este numai *efectul* unei vrăji — ci mai ales *cauza* unor nenorociri viitoare. Actul abortivității fiind un centru de energie magică funestă, care poate influența asupra vieții normale, adică asupra normelor și ritmului cosmic, provocând moarte, suferință, dramă.

„SACRIFICII OBSTRETICE“ ȘI
„SACRIFICII METALURGICE“

Ceeace ne face pe noi să credem că sacrificiile aduse, la facerea cuptorului metalurgic, „embriunilor” (*an-kubu*) se referă la minereul pus în cazan, iar nu la „foetuși” sau „divinități obscure” — este tocmai faptul că foetușii au o influență

²²) Giuseppe Furlani, *La religione degli Hittiti*, p. 171.

magică nefastă. Ori, sacrificiul ca și celelalte rituale preliminare (purificări, etc.) sunt făcute alături de cuptorul metalurgic tocmai ca să creieze un mediu fast, și să se poată săvârși o operație reușită. Dacă *an-kubu* n'ar denumi „minereul”, ci un „foetus” real, sau un „demon” — operația metalurgică s'ar încărca dela început cu forțele magice funeste pe care le emană foetusul sau demonul. Și atunci ne-ar veni greu să înțelegem „logica” acestui sacrificiu. (Să nu ni se răspundă că actele mentalității primitive sunt lipsite de logică. Ele nu converg, e adevărat, spre logica noastră — însă toate acțiunile omului primitiv, ca și ale celui care participă la o cultură arhaică, sunt coerente. Dimpotrivă, se poate spune că gesturile unui asemenea om sunt mult mai canonice, mai consistente, decât ale unui om modern. Într'o concepție magică, în care *totul se ține*, nu există acte fără sens, sau gesturi care să contrazică „teoria” fundamentală).

În sprijinul afirmațiilor noastre, și deci în sprijinul interpretării lui R. Eisler, pot fi amintite ritualele și sacrificiile pe cari le făceau Hititiții cu prilejul nașterii²³). Femeia pare a fi adusă în templu — adică într'o zonă fastă, sacră. (Locul pe care se clădește cuptorul metalurgic este *consecrat*, purificat, etc.) Preotul face un *sacrificiu*

23) Furlani, *op. cit.* p. 196 și urm.

în fața porții templului, după naștere. Se jertfesc paseri, probabil porumbei. (Porumbelul, simbolul zeiței Dragostei și Fertilității²⁴). De sângele de porumbel se leagă credințe străvechi referitoare la virginitate, maternitate, matriarhat). După câțva timp sacerdotul face o nouă ceremonie, cu scopul de a purifica „scaunul obstretic“, în cazul când femeia, sau chiar părinții ei, au săvârșit vreun păcat. Se vede dar limpede precauția acestor operații; nu cumva să se strecoare vreo forță magică funestă pe locul unde s'a săvârșit nașterea. Forță funestă care ar putea să influențeze pe alte mame, provocând avorturi sau predestinând unei soarte nefaste pe noul născut.

Dealtfel puritatea și asceza sunt considerate și în alte culturi ca un preliminaru obligatoriu oricărei lucrări metalurgice. În China, minierii și turnătorii trebuiau să fie „puri“; și să cunoască „riturile“²⁵). Cazanele de topit „puteau recunoaște virtutea“, și una din ordaliile tradiției chineze era

24) Asociația porumbel—Zeita Dragostei, se întâlnește mai cu seamă la Semiți. Cf. Robertson Smith, **Lectures on the Religion of the Semites** (ed. III, London 1923) p. 219, 294; Frazer **Adonis, Attis, Osiris** (ed. III, London 1914), vol. I, p. 33, 147, etc.; H. Usener, **Das Weihnachtsfest** (Bonn, 1911), p. 56; Assmann, în „Philologus“, Bd. 66 (1909), p. 313 sq., Bd. 67, p. 174; Eisler, **Kuba-Kybele**, p. 183 sq., etc.

25) Marcel Granet, **Danses et Légendes de la Chine ancienne** (Paris, 1926) vol. II, p. 496.

zvârlirea într'un cuptor metalurgic²⁶⁾. Indienii din Haiti cred că pentru a putea descoperi aurul trebuie să fie puri, și nu încep căutarea metalului prețios decât după posturi lungi și câteva zile de abținere sexuală. Ei cred că cercetările eşuiază numai din cauza impurităților de care se fac vinovați²⁷⁾.

Ni se pare că o superficială comparație între aceste două operații — una metalurgică, cealaltă obstetrică — e suficientă pentru a convinge de similaritatea „teoriei” care stă la baza amândurora. Minereurile, după cum spuneam, sunt „embrioni” cari au avut o naștere precipitată, anormală... În loc să crească în sânul pământului, au fost aduși la lumină înainte de vreme. Este un fel de „avort” — și tocmai pentru a preîntâmpina riscurile grave ale unui asemenea act funest, se fac atâtea „purificări”, sacrificii și libațiuni. Se încearcă a se neutraliza acțiunea nocivă a „embrionilor”, acordându-li-se o „naștere” normală. Adică, se reconstitue schematic, „magic”, actul nașterii. Cazanul în care se ard minereurile este asimilat matricei cosmice, pământului-mamă. Numai ținând seamă de „teoria” care stă la temelia vieții popoarelor mesopo-

26) Granet *ibidem*, p. 491, nota 2. Cf. Mircea Eliade, *Alchimia Asiatică*, p. 27 sq.

27) Paul Sébillot, *Les travaux publics et les mines dans les traditions et les superstitions de tous les pays* (Paris, 1894), p. 421.

tamiene — putem înțelege un asemenea act. Numai amintindu-ne că omologia dintre Cer și Pământ e perfectă, că toate lucrurile sunt însuflețite, sexuate, „creiatoare”, că toate obiectele se țin unele de altele, alcătuind un întreg viu și fertil — numai așa ne putem da seama de sensul care îl aveau, în Mesopotamia, operațiuni care ni se par atât de absurde.

Daș să admitem că *an-Kubu* nu se referă la „minereu”, ci la factori propriu ziși, cum crede Zimmern. Și în acest caz, am rămâne sub acelaș orizont mental; și în acest caz ne-am afla în fața unor rituale care ne amintesc de *naștere*, de avort, etc. Concepția „obstretică” a artei metalurgice nu s’ar altera cu nimic. Minereul, și în acest caz, se cere considerat ca un „embrion”. Prezența foetuşilor reali ar trebui atunci explicată prin magia neagră. Arta metalurgică lucrând cu „embrionii” ai pământului — ar fi nevoie de foetuşii reali, pentru a neutraliza forțele funeste ale acestei operații. Nouă nu ni se pare deloc probabilă o asemenea interpretare, dar chiar dacă ar trebui s’o admitem, explicația artei metalurgice ar rămâne aceeași, după cum aceeași rămâne concepția dela temelia ei: asimilarea minereurilor cu „embrionii”, și a cuptorului metalurgic cu matricea telurică.

PETRA GENITRIX

Câteva exemple, culese din mai multe tradiții metalurgice și din folclorul minereologic, vor lă-

muri mai luminos această concepție a pământului „matrice”. (Albright²⁸) amintește etimologia fixată de Ember cuvântului egiptean (*bi*), care înseamnă „vagina” și „galerie de mină”. Cuvântul sumerian *buru* înseamnă „râu” și „vagina”. Piatra, stânca, era sexuată și „creiatoare”. Zeul mediteranian și asiatic se naștea dintr’o *petra genitrix*, asimilată Marii Zeițe, care era, după cum se știe, imaginea matricei universale, *matrix mundi*²⁹). Stânca, piatra, „zămislea” metale și nestemate. Numele sanscrit al smaragdului era *asmagarbhaja*, care înseamnă „născut din stâncă”. Tratatele de mineralogie îl descriu în „matricea” lui³⁰). Autorul lui *Jawâhir-nâmeh* („Cartea nestemateelor”), redactată pe baza tradițiilor orale prin 1800, face următoarea deosebire între diamant și cristal; diamantul este *pakka*, adică „copt”, iar cristalul natural este *kacha*, „necopt”³¹).

Noțiunile acestea au avut — ca tot ce se leagă de un *Weltanschauung* — o viață foarte lungă. Dacă minereurile și pietrele „creșteau” în sânul

28) **Some Cruces in the Langdom Epic** („Journal of the American Oriental Society”, vol. 29, 1919, p. 65—90), p. 70.

29) Eisler, **Weltenmantel und Himmelszelt**, vol. II, p. 411, 727, etc.; **Kuba-Kybele**, p. 196 sq.

30) R. Garbe, **Die indischen Mineralien** (Leipzig, 1882) p. 76.

31) Kunz, **The Magic of Jewels and Charms**, p. 134.

pământului, era firesc ca mina („matricea“) să aibă perioade de „fecunditate“ și de „sterilitate“. Intocmai după cum ogorul trebuia lăsat să se „odihnească“, după o serie anumită de recolte, tot așa exploatarea unei mine trebuia întreruptă câțiva ani, ca să lase timp „creșterii“ altor mine-reuri. Pliniu (*Hist. Nat.* XXXIV, 49) spune că minele de galen din Spania „renășteau“ după o anumită perioadă de timp. Barba, un autor spaniol din secolul XVII, afirmă că după ce secătuieste o mină, dacă este bine astupată și e lăsată să se odihnească 10-15 ani, își reîmprospătează singură depozitele. Acelaș autor mărturisește că e greșită opinia celor care cred că metalele ar fi fost create dela începutul lumii — căci ele „cresc“ în mine ³²). „Creșterea“ se desăvârșește, în mod firesc, înăuntrul minei. Când e scos „înainte de vreme“, minereul este considerat un „embrion“, cum am văzut că se petrec lucrurile în Babilonia. Dealtfel, orice lucru „crud“ — care se „coace“, se maturizează, prin mâna omului — este numit „embrion“. Thureau-Dangin observă că lutul din care se fac oalele, era numit, în Mesopotamia, înainte de a fi ars, „embrion“ ³³). Aceiași concepție

32) Sébillot, **Les travaux publics**, p. 398.

33) Thureau-Dangin în „Revue d'Assyriologie“, t. 19, p. 83, citat de Eisler, **Die chemische Terminologie der Babylonier**, p. 114.

universală, că lucrurile devin „mature“, „ele înși-le“, numai după ce ating o „formă stabilă“.

Este interesant de observat că ideile acestea s'au transmis tradițiilor metalurgice și alchimice europene, și s'au păstrat până foarte aproape de zilele noastre. Ele se întâlnesc atât în credințele populare, în mediile miniere, cât și în gândirea teoreticienilor occidentali. $\sqrt{\text{Cosmosul „moare”}}$ foarte târziu în imaginația europeană. Chiar după marile prefaceri introduse de Renaștere și de constituirea științelor fizice, elitele europene păstrează intuiția unui Cosmos viu și sexuat. Bernard Palissy, în *Recepte véritable par la quelle tous les hommes de la France pourraient apprendre à multiplier et augmenter leurs trésors* (La Rochelle, 1563) scrie: „Dumnezeu n'a creiat toate aceste lucruri ca să le lase să trândăvească... Astele și planetele nu sunt trândave; marea se zbate dela un țarm la altul...; pământul deasemenea nu lenevește... Ceiace se consumă firesc în el, pământul îl reîmprospătează și îl face din nou... Toate se muncesc ca să nască ceva; tot așa interiorul și matricea pământului se muncește și ea să nască”. (34)

$\sqrt{\text{De Rosnel}}$, în *Le Mercure indien* (1672, p. 13) păstrează și mai pură tradiția creșterii organice a

34) Citat de A. Daubrée. **La génération des minéraux métalliques dans la pratique des mineurs du Moyen Âge, d'après le Bergbüchlein** („Journal des Savants“, 1890, p. 379—392; 441—452). p. 382.

minerurilor: „Le rubis, en particulier, prend naissance peu à peu dans la minière; premièrement il est blanc, et, en murissant, il contracte graduellement sa rougeur; d'où vient qu'il s'en trouve d'aucuns qui sont tout à fait blancs, d'autres moitié blancs et moitié rouges... Comme l'enfant se nourrit du sang dans le ventre de sa mère, ainsi le rubis se forme et se nourrit”. (35)

Dar cel mai interesant document de care dispunem, asupra tradițiilor metalurgice medievale europene, îl găsim într-o carte extrem de rară, *Bergbüchlein*, tipărită la Augsburg în 1505. Este cea mai veche publicație germană asupra acestui subiect. Agricola, în prefața cărții sale celebre *De re metallica* (1530—1546), afirmă că autorului lui *Bergbüchlein* era Colbus Fribergius, doctor distins — *non ignobilis medicus* — care a trăit la Freiburg, printre minieri, ale căror credințe le reproduce, dându-le și o interpretare alchimică. Această carte, scrisă obscur — *liber admodum confusus*, după cum spunea Agricola — și publicată cu multe greșeli de tipar, a fost tradusă în franțuzește de către Doubrée, cu ajutorul unui inginer de mine dela Coblenz, dr. Gurlt.

Bergbüchlein este un dialog între Daniel, cunoscătorul tradițiilor (der Bergverständnis) și Tănărul ucenic miner (Knappius der Jung). Daniel

35) Citat de Sébillot, *Les travaux publics*, p. 395.

explică tânărului secretul nașterilor minereurilor, poziția minelor, tehnica exploatării. „Trebuie să se știe, spune Daniel, că pentru creșterea sau generarea unui minereu metalic, e nevoie de un părinte (géniteur) și o matrice care să fie în stare să primească acțiunea generatoare”. (35 bis). Autorul Amintește credința, universală în știința medievală, că minereurile sunt produse prin unirea celor două „principii”, sulful și mercurul. „Dar sunt alții care pretind că metalele nu sunt zămislite de mercur, pentrucă se găsesc în multe locuri minereuri metalice, dar nici urmă de mercur; în locul mercurului, ei bănuiesc (că există) o materie umidă, rece și mucilaginoasă, fără sulf, care iese din pământ ca sudoarea sa, și din care, prin copulația cu sulful, s'ar naște toate metalele”. Iar ceva mai departe: „...În unirea mercurului și a sulfului cu minereul, sulful se comportă ca sămânță masculină iar mercurul ca sămânță feminină în concepția și nașterea unui copil”. (36)

Pentru „nașterea ușoară a minereului” trebuie un soi de „vas natural, cum sunt filoanele, în care să se zămislească minereul”. Orientarea și înclinarea filoanelor este în directă legătură cu punctele cardinale. (37) (Să ne amintim că, la ori-

35 bis) A. Daubrée, **La génération des minéraux métalliques**, p. 387.

36) **Ibidem**, p. 388.

37) **Ibidem**, p. 389—390.

gină, punctele cardinale „calificau” spațiul, îl solidarizau cu anumite planete și niveluri cosmice). *Bergbüchlein* amintește tradițiile în legătură cu influența astrelor asupra formării metalelor. Argintul, după cum se știe, se formează sub influența lunii. Filoanele sunt mai mult sau mai puțin argentifere, după cum se depărtează mai mult sau mai puțin de direcția perfectă, indicată de poziția lunii. „Filoanele care au direcția dela miază noapte la miazăzi, și coperișul spre seară” sunt cele care îndreptălesc mai mult nădejile minierilor. ³⁸⁾

Textul acesta este important din mai multe puncte de vedere. În primul rând, întâlnim aici credința că un minereu „crește” cu atât mai bine cu cât participă mai complet la mișcarea astrului cu care se află în corespondență. În al doilea rând, este remarcabil rolul pe care îl îndeplinește „noaptea” în zămisirea argintului. După cum se știe, argintul corespunde lunii; asta înseamnă că el aparține, „magic”, timpului și spațiului creiat de apariția lunii, aceluia interval întunecat, în care se zămislește viața iar „inspirația” creiază.

Minereul de aur se naște, firește, sub acțiunea Cerului, în special a soarelui; „astfel încât el să nu mai păstreze nici o humoare care ar putea fi distrusă sau arsă de foc, și nicio umiditate lichidă care ar putea fi evaporată prin foc”. ⁽³⁹⁾ În con-

38) *Ibidem*, p. 422.

39) *Ibidem*, p. 443 sq.

tinuare, *Bergbüchlein* explică obârșia minereului de aramă, zămislit sub influența planetei Venus; a minereului de fier, creiat de Marte, a minereului de plumb, crescut sub înrâurirea lui Saturn ⁽⁴⁰⁾.

Am depăși prea mult limitele acestui studiu dacă am comenta cum se cuvine textele citate din *Bergbüchlein*. Trebuie, însă, să subliniem importanța tradiției metalurgice germane din sec. XV, care concepe mina ca o matrice, și asimilează fi-loanele unui uter, prin care se face posibilă „naș-terea” minereurilor. Concepția aceasta își are ră-dăcinile în gândirea mesopotamiană. Uluitoarea ei rezistență este încă o dovadă de „autenticitatea” tradiției pe care o reprezintă.

Deasemenea, de o deosebită importanță pentru întreaga teorie fizică și alchimie europeană, este afirmația că minereurile se nasc din unirea sul-fului („sămânța masculină”) și a mercurului („să-mânța feminină”). Inutil să cităm exemple para-lele din alchimia orientală sau occidentală. Pro-blema este prea însemnată pentru a putea fi rezolvată într'un singur paragraf, și ne propunem s'o dezbatem în lucrarea ce va duce mai departe rezultatele cărții de față, *Mistica alchimică și tehnicile metalurgice*. Deocamdată, să amintim că în alchimia indiană și în general în Tantra, mercur-

40) *Ibidem*, p. 445—446.

rul era considerat „sămânța lui Shiva”, deci semen virile. ⁽⁴¹⁾ In ceiace privește terminologia erotică pe care o întâlnim în *Berbüchlein* referitoare la „mercur” și „sulf”, ea are — ca în întreaga literatură mistică și „erotică” medievală — o pluralitate de sensuri. Uneori, această „unire mistică” este formulată prin alți termeni: luna (argint) și soare (aur). In foarte multe manuscrise medievale, alchimice sau „simbolice”, se întâlnește imagina realistă a unirii soarelui cu luna, reprezentate ca bărbat și femeie, cu coroane pe cap. ⁽⁴²⁾ Toate aceste simboluri le vom discuta în lucrarea noastră mai sus menționată. Aici, ne mulțumim să subliniem transmisiunea acestor concepții, din lumea mesopotamiană în cultura medievală. Evident, au intervenit o sumă de interpretări și de sinteze ulterioare; dar noțiunea unui Cosmos viu, a pământului matrice a minereurilor, a minei „pântec” din care se scot „embrionii”, a filoanelor miniere „uter” — a rămas aceiași. După cum aceiași a rămas ideia — fundamentală în

41) Mîrcea Eliade, *Alchimia asiatică*, p. 62.

42) Foarte multe desene de manuscrise medievale și din timpul Renașterii, sunt reproduse în bogata monografie a lui Giovanni Carbonelli, *Sulle fonti storiche della chimica e dell'alchimia in Italia* (Roma, 1925). Cum cartea aceasta este foarte scumpă, cetitorul poate cerceta câteva din imaginile simbolice în *Archivio di Storia della Scienza*, vol. VI (1925), nr. 3, p. 245—260.

idea final.

toate aceste culturi afrasiatice — că minereurile sunt embrioni scoși înainte de vreme, că atât minereurile cât și metalele își pot desăvârși „creșterea”, prin metalurgie și alchimie, atingând chiar „perfectiunea”, stadiul final al materiei, devenind adică Aur. Transmutația metalelor, care ajunge la un moment dat ideea de bază a alchimiei, își are justificarea în această credință că *orice metal se poate desăvârși până la perfectiunea ultimă a materiei, transformându-se în Aur.*

ALCHIMIE ȘI MISTICA

Alchimia propriu zisă se manifestă destul de târziu în lumea mediteraniană. Ideile care stau la baza tehnicilor alchimice au, însă, rădăcini mult mai adânci. Am recunoscut unele din ele în spiritualitatea babiloniană, cu cel puțin o mie de ani înaintea celui dintâi document alchimic alexandrin. Este greu de vorbit de „origina” babiloniană a acestor idei. Ele aparțin organic tradițiilor spirituale păstrate de mai multe culturi, și au oarecum un caracter extra-istoric. Manifestarea lor, singură, ține de categoriile istoriei.

După cum vom vedea mai pe larg în lucrarea care completează cercetările de față, alchimia — știință cosmologică și tehnică soterică — are o polivalență simbolică pe care o întâlnim la foarte multe „științe” ale lumilor vechi. Cu alte cuvinte, în momentul când alchimia devine autonomă —

despărțindu-se de mistica metalurgică și de cosmologie — lexicul și tehnicile alchimice au sensuri polivalente. O operație „chimică” poate avea un înțeles de laborator — dar are întotdeauna cel puțin un înțeles simbolic (mistic sau metafizic). Vom reveni îndată asupra acestui înțeles simbolic, *singurul care interesa pe alchimist*. Deocamdată să amintim cele scrise în *Alchimia Asiatică*, și anume că alchimiștii au descoperit probabil multe fenomene chimice, dar pe care nu le-au menționat pentru că nu le socoteau interesante. Ei acordau cu totul altă semnificație, „operațiilor” alchimice, fie că acestea erau simbolice sau reale.

În privința aceasta, se cuvine să cităm câteva concluzii din studiul unui savant englez asupra alchimiei grecești, concluzii care coincid cu rezultatul cercetărilor noastre asupra alchimiei orientale. „Toți acei care au lucrat cu sulful au observat, fără îndoială, curiosul fenomen care se petrece odată cu topirea sa și cu prelungirea încălzirii. Deși sulful e menționat de sute de ori (în textele alchimice grecești) nu se face nicio aluzie la proprietățile sale caracteristice, exceptând influența sa asupra metalelor. Contrastul cu spiritul științei grecești din timpurile clasice este atât de puternic, încât suntem nevoiți să concludem că alchimiștii nu se interesau de fenomenele naturale... Totuși, am greși dacă i-am privi ca pe niște simpli căutători de aur, căci tonul semi-religios și

mistic, în special în operele târzii, nu prea cadrează cu spiritul căutătorului de bogății... Nu vom găsi în alchimie începuturile vreunei științe... Niciodată alchimistul nu întrebuițează procedeul științific... Sub Arabi s'a început a doua etapă a alchimiei, conducând în scurt timp la descoperiri chimice mai mari și mai numeroase decât tot ce au realizat Grecii". (43) Acelaș lucru l-am verificat în alchimia indiană: (44) „descoperirile” chimice se întâlnesc în textele târzii, într'o vreme când sensul originar al alchimiei (știință soterică) începe să se piardă — cel puțin în anumite medii — și atenția operatorului se îndreaptă, treptat, asupra fenomenelor concrete. Când asistăm la un asemenea proces de descompunere a sensului primordial al unei tehnici — suntem întotdeauna siguri că încep să intre în joc alte facultăți omenești, profane. Bunăoară, în cazul nostru, când sensul și rostul unei „operații alchimice” se întunecă — operația prilejuiește și provoacă o cu totul altă atitudine mentală: ceiace mai înainte se petrecea pe un nivel mistic sau cosmologic, se petrece acum numai în laborator, și mintea operatorului, încetând de a mai înțelege sensul originar al experimentului, începe să vadă aspectul exterior, ime-

43) F. Sherwood Taylor, **A survey of Greek Alchemy** („The Journal of Hellenic Studies”, 1930, vol. 50, p. 109—139), p. 110.

44) Cf. **Alchimia Asiatică**, p. 66 și urm.

diat, al proceselor chimice. Ceiace mai înainte presupunea concentrare, asceză, meditație, metafizică — lasă deacum înainte loc spiritului de observație, curiozității, imaginației, răbdării, spiritului de precizie. Într'un cuvânt, virtuțile ascetico-metafizice devin virtuți profane; introversiu-nea își pierde sensul, și atitudinea extravertă se impune cu necesitate...

Alchimistul, urmărind „desăvârșirea” metalului, „transformarea” lui în aur, urmărea de fapt propria sa desăvârșire. Afirmația aceasta nu pare deloc surprinzătoare, după tot ce-am observat cu privire la metalurgia și cosmologia babiloniană. Formula „transformarea metalului în aur” este probabil destul de târzie, ea apărând, cu precizie, în documente, deabia în epoca alexandrină. Dar expresia aceasta formulează cu alți termeni străvechea credință că minereurile, care cresc ca niște organisme în matricea telurică, pot fi „desăvârșite” de om prin opera metalurgică. Intocmai după cum în cazanul de topit „embrionul” crește, se „maturizează” și se desăvârșește — tot așa în creuzotul alchimistului metalul ordinar se „desăvârșește”, devenind aur. Aceiași ideie fundamentală se întâlnește înapoia ambelor operații: desăvârșirea printr'un act de „naștere” (la o nouă condiție, perfectă) și de „creștere”. Intocmai după cum experiența mistică se traduce în termeni de „naștere” (la o nouă viață spirituală), „renaștere” (din

mormânt, în ceremoniile inițiatice) și „dragoste” (unio mistica, între sufletul individual și Dumnezeu) — tot așa experiența alchimică, cel puțin într’unul din sensurile sale primordiale, se traduce în termeni „ginecologici” (matrice, embrion, etc.) Misterul nașterii și al renașterii stăpânește sufletul omenesc, mai ales în cicluri culturale extra-europene. Deaceia, după cum am văzut într’unul din capitolele cărții de față, operațiile metalurgice erau înconjurate cu mult mister — iar lucrătorii metalelor, în contact cu atâtea forțe magice, erau izolați în mijlocul societății, fie că erau temuți, fie că erau disprețuiți.

„Desăvârșirea” metalelor ordinare, „transmutarea” lor în aur — metalul perfect, solar, imperial — putea fi uneori o operație concretă ⁽⁴⁵⁾, dar chiar și atunci sensul ei era simbolic. După cum spune Sherwood Taylor, textele lui Comarius, viziunile lui Zosimus, și părți din lucrările autorilor mai noi, „par a dovedi că acești oameni nu erau realmente interesați în facerea aurului și de fapt nici nu vorbesc despre aur. Examinând aceste lu-

45) Arthur John Hopkins, **Alchemy, Child of Greek Philosophy** (Columbia University Press, New-York, 1934), p. 69, etc. Încearcă să demonstreze că alchimiștii democritani credeau că pot înălța metalele ordinare la demnitatea aurului și argintului, imprimând asupra „corpurilor” lor comune un „spirit” volatil (culoarea).

crări, chimistul obișnuit cu lucrurile practice se simte ca un constructor care ar încerca să capete informații practice dintr'un tratat asupra francmasoneriei". (46) Am arătat în *Alchimia Asiatică* ce înseamnă, în anumite cazuri, „transmutarea” metalelor în aur; metalele ordinare sunt asimilate „sufletului ignorant” (vieții psiho-mentale în neconținută fluiditate, robită de confuzii), iar aurul este identificat cu „sufletul perfect liber”. În loc să lucreze asupra propriului său corp (prin exerciții ascetice) și asupra „conștiinței” (47) (prin practici yogice, de concentrare, meditație, etc..) — alchimistul oriental lucrează pe metale, proectându-și condiția umană *în afara lui*, creiându-și un „corp mistic impur” în metalele ordinare, pe care încearcă să le „purifice”. Fiecare treaptă de „desăvârșire” alchimică, de apropiere de Aur — corespunde unei trepte de desăvârșire yogică, mistică, și de apropiere de „liberarea” sufletului. Când alchimistul obține „aurul”, a realizat etapa finală a desăvârșirii; sufletul său e perfect liber, static, pur... Omologia dintre macrocosmos și microcosmos (corpul uman), asupra căreia am stă-

46) Taylor, *A survey of Greek Alchemy*, p. 138.

47) Abuzăm de ghilimele, pentru că termenii psihologiei și filozofiei europene moderne corespund foarte aproximativ noțiunile indiene. Trămitem încăodată cetitorul la cartea noastră *Yoga*, unde am încercat explicația acestor termeni.

ruit îndeajuns în cartea de față, explică foarte ușor această „proecție” a corpului și sufletului omenesc în metale și identificarea unei operații exterioare cu un act interior, de asceză și concentrație. Dealtfel, nu numai în alchimie întâlnim această proiectare extravertă la care recurge operantul pentru propria sa desăvârșire. Ceiace se numește, cu o formulă cam vagă, „spiritul liturgic”, se explică prin aceeași logică; gestul exterior, canonic, sacralizat, operează asupra conștiinței cu mai multă eficiență religioasă decât meditația sau rugăciunea personală. Iconografia religioasă, meditațiile mistice asupra obiectelor și semnelor, „însuflețirea” simbolurilor (dramaturgia Stului Ignatius de Loyola) — toate acestea sunt operații care își au „agenții” în afara omului, dar eficiența e lăuntrică. Lucrând asupra unor „obiecte” exterioare (care „fixează” conștiința), desăvârșirea spirituală se realizează în măsura în care operantul și-a „asimilat” sensul mistic al acestor obiecte, adică s’a „identificat” cu ele. Evident, operația alchimică nu poate fi integrată în „spiritul liturgic”; este în alchimie prea multă cosmologie și o mistică destul de „personală”, în timp ce spiritul liturgic are prin excelență o structură totalitară, catolică.

Este atât de apropiat simbolismul alchimic de cel ascetico-mistic, încât cei mai vechi sufiști (Jābir-ibn-Hayyān, Sā’ih’ Alawī, Dhōū’l Noūm

Misri) îl foloseau în formulele lor mistice. Massignon, amintind acest lucru, remarcă pe bună dreptate: „littérairement l'affinité s'imposait à priori entre ces deux drames légendaires de l'expérimentation humaine, celui de la science, et celui de la mystique; entre l'alchimiste en quête d'un elixir, eau de Jouvence, agent de transmutation universelle, — et l'ascète en quête d'un Esprit, ministre de sanctification”. (48)

Dar tradiția europeană a păstrat până foarte aproape de timpul nostru ideia străveche că alchimistul nu numai că se poate desăvârși pe sine prin „transmutarea” metalelor — dar, totdeodată, poate întrece natura, în sensul că poate accelera creșterea tuturor lucrurilor. „Ceiace natura a făcut la început, putem face și noi, reîntorcându-ne la procedeul pe care l-a urmat. Ceiace ea poate face cu ajutorul secolelor. în singurătățile sale subterane, noi o putem sili să o facă într'o singură clipă, ajutând-o și punând-o în condiții mai bune. Intocmai după cum putem face pâinea, putem face și metalele. Fără noi, recoltele nu s'ar coace pe câmp; grâul nu s'ar preface în făină în morile noastre, nici făina în pâine. Să ne înțelegem deci cu natura în ceiace privește opera minerală, tot atât de bine după cum ne înțelegem în ceiace

48) Louis Massignon, *Al-Hallaĵ, martyr mystique de l'Islam* (Paris, 1922), vol. II, p. 131.

privește munca agricolă, și comorile se vor deschide în fața noastră". 49).

Această încredere în puterile omului de a desăvârși natura — prin tehnici și rituale de „creștere — își are rădăcinile în cele dintâi sinteze mentale ale istoriei mesopotamiene. Prin desăvârșirea naturii, omul urmărea propria sa desăvârșire. Sensul oricărei „magii” este acesta: să obții perfecțiunea și autonomia folosindu-te de „exemplul” și „forțele” Cosmosului.

49) Jean Reynaud, *Etudes encyclopédiques*, t. IV, p. 487; citat de Daubrée, *La génération des minéraux* p. 383.

S U M A R

	Pag.
<i>Prefața</i>	5— 13
COSMOS ȘI MAGIE :	
Metode	15— 20
Omologie	20— 26
Templul	26— 31
Oraș sacru — Centrul Lumii	31— 40
Axa Lumii — Pomul Vieții	40— 44
Corespondențe	44— 50
MAGIE ȘI METALURGIE :	
Lapis Lazuli	51— 58
Meteoriți	58— 62
Secretele metalurgiei	62— 73
COSMOS VIU :	
Creație și Naștere	75— 80
Sexualitatea plantelor	80— 83
Sexualitatea metalelor și a pietrelor	83— 89
„Nunta“ și sensibilitatea metalelor	89— 95
„Moartea“ și „învierea“ metalelor	95— 97
Medicină și Magie	97—102
ALCHIMIA BABILONIANA :	
Istoricul controverselor	103—106
„Pregătirea cazanului“	106—111
„Embrionii“	111—113
„Sacrificii obstretice și sacrificii metalurgice“	113—117
Petra Genitrix	117—126
Alchimie și Mistică	126—134

